

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZEMĚDĚLSKÁ FAKULTA

Studijní program: B4106 Zemědělská specializace
Studijní obor: Pozemkové úpravy a převody nemovitostí
Katedra: Katedra krajinného managementu
Vedoucí katedry: doc. Ing. Pavel Ondr, CSc

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
Historický vývoj venkova v České republice a zahraničí

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Jana Moravcová, Ph.D.
Konzultant bakalářské práce: Ing. Jiří Pečenka
Autorka bakalářské práce: Veronika Michalová

České Budějovice, 2017

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
Fakulta zemědělská
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika MICHALOVÁ**
Osobní číslo: **Z14490**
Studijní program: **B4106 Zemědělská specializace**
Studijní obor: **Pozemkové úpravy a převody nemovitostí**
Název tématu: **Historický vývoj venkova v České republice a zahraničí**
Zadávací katedra: **Katedra krajinného managementu**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Historie osídlování venkovského území.

Typizace venkovských oblastí v České republice a v zahraničí.

Historie využívání ploch ve venkovském prostoru v České republice a v zahraničí.

Role venkovských sídel v krajině.

Charakteristika typických socioekonomických a demografických podmínek ve venkovském prostředí v minulosti a v současné době.

Občanská vybavenost venkovských sídel v historii a v současnosti.

Popis faktorů, které ovlivnily vývoj venkovského prostoru.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **30 stran textu**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

CÍLEK, V., DRESLEROVÁ, D., HÁJEK, P., POKORNÝ, P., SÁDLO, J. 2005. Krajina a revoluce: Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí. Malá Skála. 256 s. .
LAMBIN, E. F., GEIST, H. J. 2006. Land-Use and Land-Cover Change. Berlin: Springer. 176 s. ISBN 978-3-540-32201-6. .
LÖW, J., MÍCHAL, I. 2003. Krajinný ráz. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce. 551 s. ISBN 80-86386-27-9. .
SKLENIČKA, P. 2003. Základy krajinného plánování. Praha: Naděžda Skleničková. 321 s. ISBN 80-903206-1-9. .
SÝKORA, J. 2002. Územní plánování vesnic a krajiny. Praha: České vysoké učení technické v Praze, Vydavatelství ČVUT. 226 s. ISBN 80-01-02641-8. .
Časopisy Landscape and Urban Planning, Land Use Policy, Landcape Ecology, Urbanismus, Pozemkové úpravy .

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Jana MORAVCOVÁ, Ph.D.**
Katedra krajinného managementu
Konzultant bakalářské práce: **Ing. Jiří Pečenka**
Katedra krajinného managementu

Datum zadání bakalářské práce: **14. března 2016**
Termín odevzdání bakalářské práce: **15. dubna 2017**

prof. Ing. Miloslav Šoch, CSc., dr. h. c.
děkan

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZEMĚDĚLSKÁ FAKULTA
studijní oddělení
Studentůvská 1988, 370 05 České Budějovice

L.S.

doc. Ing. Pavel Ondr, CSc.
vedoucí katedry

V Českých Budějovicích dne 14. března 2016

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to – v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zemědělskou fakultou – elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V českých Budějovicích dne 20. 4. 2017

.....

Michalová Veronika

Poděkování

Touto cestou bych ráda v první řadě poděkovala vedoucí bakalářské práce paní Ing. Janě Moravcové, Ph.D. za odborné vedení a za cenné rady při jejím vypracovávání. Na druhém místě bych ráda poděkovala své rodině za podporu a trpělivost, kterou mi po celou dobu projevovala.

Abstrakt

Hlavním cílem bakalářské práce je zpracování historického vývoje venkova na území České republiky a v zahraničí. Popsat jednotlivé role venkovských sídel v krajině a porovnat tehdejší občanskou vybavenost s dnešní. Dílčím cílem je například popsat faktory, které ovlivnily osídlení nebo přiblížit demografické a socioekonomické podmínky venkova v minulosti a porovnat se současností. Budoucnost venkova může mít několik podob. Velmi zde záleží na regionálních a lokálních podmínkách. Ale i tak je budoucnost venkova závislá především na jeho obyvatelích, kteří se často stávají tzv. lídry či aktéry místního rozvoje a svým elánem a nadšením dokážou motivovat i ostatní. Práce je vypracovaná formou rešerše.

Klíčová slova: historický vývoj, venkov, vesnice, občanská vybavenost,

Abstract

The main target of the thesis is working on the process of historical development of rural areas in the Czech Republic and abroad. Describing the different roles of rural settlements in the country and then comparing the situation with present day. Partial target is, for example, describing factors that influenced the settling or bringing demographic and socio-economic conditions of rural areas in the past and comparing it with the present time. The future of rural areas can have several forms. The future depends mainly on the regional and local conditions. But the future of rural areas depends primarily on the people who often become leaders and actors of local development and with their vigor and enthusiasm can motivate the others. The thesis is developed through research.

Keywords: historical development, countryside, village, amenities,

Obsah

Úvod.....	9
1. Typizace zemědělsky využívaných krajín	10
1.1 Typy krajiny	10
1.1.1 Krajinné megatypy	11
2. Historie osídlování venkovského území.	13
2.1 Pravěk.....	13
2.1.1 Neolit – mladší doba kamenná.....	13
2.1.2 Eneolit – pozdní doba kamenná	14
2.1.3 Doba bronzová	15
2.1.4 Doba železná.....	16
2.2 Raný středověk	17
2.3 Vrcholný středověk	18
2.4 Novověk	20
2.5 Moderní historie	20
3. Historie využívání ploch ve venkovském prostoru v ČR a v zahraničí	22
3.1 Využití ploch a krajinný pokryv.....	22
3.1.1 Využití ploch – „Land use“.....	22
3.1.2 Krajinný pokryv – „Land cover“	22
3.2 Struktura krajiny	22
3.3 Základní faktory ovlivňující způsob využívání krajiny	23
3.4 Dlouhodobé změny využití krajiny	24
3.4.1 Změny v České republice v letech 1845-1948.....	25
3.4.2 Změny v České republice v letech 1948-1990.....	26
3.4.3 Změny v České republice po roce 1990.....	26
4. Typizace venkovských oblastí v České republice a v zahraničí	27
4.1 Typologie venkovských oblastí.....	27
4.1.1 Sídla a jejich rozdělení.....	27
4.1.2 Typy sídelní struktury	27
4.2 Typy historických plužin a sídel:	29
4.2.1 Plužina.....	29
4.2.2 Typy venkovských sídel.....	30
5. Role venkovských sídel v krajině.	33
5.1 Historický význam venkovských sídel	33

5.1.1 Zásadní změny venkova.....	33
5.1.2 Vývoj vesnice – povýšení na město	34
6. Popis faktorů, které ovlivnily vývoj venkovského prostoru.	36
6.1 Faktory ovlivňující venkov	36
6.2 Budoucí vývoj venkova v České republice	36
7. Charakteristika typických socioekonomických a demografických podmínek ve venkovském prostředí v minulosti a v současné době.	37
7.1 Život na vesnici od 18. století	37
7.2 Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání.....	38
7.3 Vývoj dopravní obslužnosti.....	39
7.4 Porovnání vybraných podmínek v minulosti se současností.....	39
7.5 Podpora venkova	40
8. Občanská vybavenost venkovských sídel v historii a v současnosti.	42
8.1 Definice a rozdělení občanské vybavenosti	42
8.2 Občanské vybavení v České republice před rokem 1989.....	43
8.3 Občanské vybavení v současnosti a trendy nejbližších let.....	44
9. Typizace vybraných vesnic	45
9.1.1 Holašovice.....	45
9.1.2 Hallstatt	47
10. Závěr	50
11. Použité zdroje a literatura	51

Úvod

Proč by nás měl zajímat historický vývoj venkova? Odpověď je jednoduchá, dějiny jsou tvořeny historií a vytváří se už od nepaměti. Umožňují nám zkoumat současnost na základě minulosti a bez znalosti historie nelze pochopit přítomnost. V případě že budeme chtít navázat na díla našich předků, tak bychom měli tento vývoj znát, protože se pak můžeme vyvarovat chybám, které udělali naši předci anebo se inspirovat věcmi, které se jim povedly.

Vývoj venkova neodmyslitelně souvisí i s vývojem krajiny. Obecně lze venkov definovat jako souvisle vymezený prostor zahrnující jak krajinu, tak i venkovská sídla. Venkov ve vyznačuje menší hustotou obyvatel a také se zde v porovnání s městy více dodržují historické tradice.

V dnešní době si každý pod pojmem venkov představí něco jiného. Pro městské obyvatele představuje venkov místo, kde mohou odpočívat a odreagovat se od každodenních povinností. Pro venkovské lidi je venkov jejich domov a s tím je spojená i práce kolem domu a většinou i kolem dobytka.

Venkov se začal vytvářet již v pravěku, kdy vznikla potřeba odlišit jednotlivé chráněné osady a města od volně otevřeného prostoru. V době starověkého Říma byl venkov vnímán nejenom jako domov a zdroj potravin, ale také jako politický zdroj, kde se rozdělovala vojákům půda za jejich služby. Období vrcholného středověku je z hlediska historického vývoje venkova velmi důležité a stalo se základní dochovanou půdorysnou strukturou našich nejstarších sídel.

V současné době lze venkovský prostor vymezit na základě dvou kritérií – podle počtu obyvatel a podle hustoty zalidnění. Za venkovskou obec se považují vesnice do 2000 obyvatel a v případě, že je na venkově více obyvatel, tak by hustota zalidnění neměla přesáhnout 150 obyvatel na km².

Cílem mé bakalářské práce je seznámit se s historií venkova na území České republiky a v zahraničí. Určit typizaci a využívání ploch venkovského prostoru. Popsat jednotlivé role venkovských sídel v krajině a porovnat tehdejší občanskou vybavenost s dnešní. Dílčím cílem je například popsat faktory, které ovlivnily osídlení, nebo přiblížit demografické a socioekonomické podmínky venkova v minulosti a porovnat se současností.

1. Typizace zemědělsky využívaných krajín

Krajina má ve svém vzhledu čitelně zaznamenány interakce půdních podmínek, čitelnosti reliéfu, podnebí a dlouhé historie lidského osídlení, přitom lidská činnost až doposud vždy směřovala k přiměřenému dlouhodobému využívání produkčního potenciálu krajiny specifickými způsoby hospodaření. Pro úplnou typizaci je nezbytné z agronomického i krajinářského pohledu odhalit vzájemné vztahy dále uvedených proměnných faktorů a jejich veličin. LÖW a MÍCHAL (2003) uvádí následující rozdělení:

z primárního subsystému krajiny:

- Podnebí (délka vegetační doby, srážkový úhrn, regionálně proměnlivé meteorologické extrémy)
- Půdy (jejich úrodnost a obdělátnost)
- Nadmořská výška a topografie povrchu (sklony svahů, erozní ohrožení půd)

ze sekundárního subsystému krajiny:

- historie osídlení a související kulturní faktory (lidnatost, intenzita využívání pozemků)
- vlastnické poměry pozemků (využitelnost agrotechniky a mechanizačních prostředků)
- prostorové uspořádání farem (dostupnost obdělávaných pozemků)
- kategorie využití půdy a pěstované plodiny (struktura orné půdy, sadů, vinic, luk a pastvin, lesů různé skladby, ladem ležících půd)
- pohledová uzavřenost či otevřenost uspořádání krajiny (vizuální a ekologické aspekty)
- výskyt polopřirodních ekosystémů lesních i nelesních (mimoprodukční funkce krajiny, stín pro člověka i chovná zvířata, produkce dřeva).

1.1 Typy krajiny

Každá typizace krajiny se vždy musí odvíjet od očekávaných výstupů a vybírat jen ty jevy, které jsou pro daný cíl relevantní, například přírodní, kulturní nebo historické hodnoty. Jedním z hlavních účelů typizace je předložení základní představy o

rozmanitosti evropských krajín pro praktické účely prognózování jejich možných budoucích změn (BÁRTA a kol., 2007).

Dobříšská zpráva (1995) v návaznosti na typizaci zpracovanou nizozemskými geografy rozšiřuje a prohlubuje tuto typizaci zemědělských krajín na celé území sjednocující se Evropy. Je zde vymezeno osm širokých kategorií s třiceti megatypy, které se označují jako „krajinná matrice“ s plochou větší než 2000km². Čtyři z osmi vymezených kategorií si dodnes udržují charakter původních biotů a mají relativně přirozený krajinný ráz. Tyto kategorie jsou jen nepatrně ovlivněny lidskou činností. Ostatní jsou typické kulturní krajiny pozměněné až přeměněné lidskou činností (LÖW a MÍCHAL, 2003).

1.1.1 Krajinné megatypy

V následující části se okrajově seznámíme s jednotlivými kategoriemi, které popisuje BÁRTA a kol., (2007):

A. kategorie – tundry

výskyt: v nejsevernějším Norsku a Rusku

Megatypy: 1. arktická tundra, 2. lesotundra

B. kategorie – tajgy

výskyt: ve Švédsku, Finsku, nepatrně v Norsku, v baltských republikách, severním Polsku a v Rusku

Megatypy: 3. boreální bažiny, 4. severní tajga, 5. střední tajga, 6. jižní tajga, 7. subtajga*

C. kategorie – horské krajiny

výskyt: v severských vrchovinách rašelinišť Skotska, západního Irska a Norska, Pyreneje (Španělsko, Francie), Alpy (Francie, Itálie, Švýcarsko, Rakousko), Vysoké Karpaty (Slovensko, Polsko, Ukrajina, Rumunsko), Vysoký Balkán (ve státech bývalé Jugoslávie)

Megatypy: 8. severní vysočiny, 9. pohoří*

D. kategorie – uzavřené až polootevřené krajiny – bocage

výskyt: vedle Španělska je soustředěn výhradně do oblasti střední Francie a jižního Německa

Megatypy: 10. atlantské bocage, 11. semibocage*, 12. mediteránní semibocage

E. kategorie – Otevřené lány – openfields

výskyt: nejrozšířenější evropská kategorie zemědělských krajin, včetně České republiky

Megatypy: 13. atlantská otevřená pole, 14. kontinentální otevřená pole, 15. akvitánská otevřená pole, 16. bývalé otevřená pole, 17. středoevropská scelená pole*, 18. východní scelená pole*, 19. mediteránní otevřená krajina

F. kategorie – stepi a suché krajiny

výskyt: v Maďarsku, v Ukrajině a Rusku

Megatypy: 20. pusta*, 21. step*, 22. polopoušť*, 23. písčaná poušť*

G. kategorie – regionální krajiny

výskyt: regionálně omezené specifické krajiny severního Německa, Nizozemí, Polska a Středomoří

Megatypy: 24. kampen, 25. polská pásová políčka*, 26. cultura promiscua, 27. dehesa/montado

H. kategorie – umělé krajiny

výskyt: v lépe člověkem vytvořených krajinách Holandska a Středomoří

Megatypy: 28. poldry, 29. delta, 30. huerta

*Z 30 megatypů se v EU vyskytuje pouze 10 megatypů v textu označených *.*

2. Historie osidlování venkovského území.

Historie osidlování úzce souvisí s vývojem krajiny, který se datuje již od pravěku. Čtvrtohory (kvartér) byly rozhodujícím obdobím pro vývoj přírodních charakteristik současné krajiny. Kvartér dal základní podobu dnešnímu reliéfu a znamenal nástup současných živočišných a rostlinných společenstev. Po vyhynutí většiny druhů vyšších rostlin následně v holocénu (době poledové) docházelo především vlivem teplotních a srážkových změn k jejich opětovné migraci. Časem docházelo i k zalesnění chladné stepi břízou a borovicí, které byly s dalším oteplováním vytlačovány dubem a smrkem a následně i bukem (od 5. tisíciletí př. Kr.). Do této doby byla krajina ovlivněna pouze přírodními faktory – především klimatem (SKLENIČKA, 2003).

LIBROVÁ (1996) rozlišuje v době mezi neolitem a současností tři základní fáze vývoje krajiny, rozdělených podle vlivu člověka:

- Primární homeostáza – je tzv. první období přírodní krajiny typické pro minimální vliv člověka.
- Sekundární homeostáza – je období, které už bylo značně ovlivněné člověkem. Vyznačovalo se především odlesněním, kultivací a urbanizací. Činnost člověka byla do značné míry v ekologickém souladu s krajinou.
- Terciální homeostáza – vznikla po období průmyslového rozvoje a ekologicky neudržitelného využívání přírody a přírodních zdrojů.

2.1 Pravěk

2.1.1 Neolit – mladší doba kamenná

Po skončení doby ledové měla na vývoj krajiny podstatný vliv nejen zásadní změna klimatu, ale i člověk, který se zde vyskytoval jako zemědělec. Ten postupně začínal pěstovat plodiny a rozšiřovala se i domestikace zvířat. Veškerý dobytek byl přes zimu zahrán do ohrad. Vlivem žárového zemědělství s lesním příhonom docházelo k prvnímu zmenšování plochy lesů a pastva dobytka způsobila jeho prosvětlení (SKLENIČKA, 2003). Toto zemědělství vneslo do krajiny malá polička, krátkodobě obdělávána motykou nebo zahrocenou tyčí. Z obilí se nejvíce sázela pšenice ozimá a jarní. Dále se sázelo například proso, oves a žito. Obilí se přes zimu skladovalo pod zemí v tzv. džbánovitých jámách a k následnému mletí mouky využívali zemědělci ruční mlýnky. Potravu doplňoval sběr lesních plodů a lov zvěře, především divokých

prasat. Naší krajinnou matricí sídelních oblastí byl listnatý les a nepravidelné plošky polí (SÝKORA, 1998).

Vznik kulturní krajiny Českých zemí je běžně kladen do neolitu a spojován s tzv. neolitickou revolucí. Proces za ni odpovědný je označován jako neolitizace a zahrnuje vznik a šíření neolitického způsobu života. Neolitizace znamená zásadní změnu způsobu života lidí (SÁDLO a kol., 2005).

Jednotlivé osady se zakládaly v blízkosti vodních toků, na vyvýšených místech a na okrajích údolních niv. Z důvodů ochrany před divokou zvěří nebo lidskými vetřelci byla každá osada zabezpečená plotem, příkopem nebo palisádovou hradbou. Jedna osada měla do 50 obyvatel a připadala na ni plocha 20-50 hektarů, to byla zároveň i největší plocha, kterou dokázali hospodáři obhospodařovat. Osada mohla na jednom místě zůstat 10–20 let, pak se musela přestěhovat na

Obrázek 1 - Rekonstrukce neolitického osídlení (Löw, Michal, 2003)

úrodnější půdu (SKLENIČKA, 2003). V neolitu tvořily osady zemědělců velké rodové chaty, polozapuštěné do země a vytvořené ze dvou kůlů, proutěných výpletů a rákosových zakrytí. Kolem osad byly rozmístěny obdělávané pozemky. Už v pokročilém neolitu se vytvářela struktura, jaká pak fungovala až do novověku: trvalé sídlo, a okolo pole rotující s úhory, na méně úrodných místech byly louky, resp. pastviny (SÁDLO a kol., 2005). „Neolitem počíná „dvoukolejný“ vývoj středověké krajiny – v neosídlených oblastech nadále určován jen přírodními silami, v osídlených oblastech silně usměrňovaný lidskou prací (LOŽEK, 1999).“ Od staršího neolitu se osídlení soustřeďovalo do nejúrodnější části země, tj. do území na středním a dolním Labi (na sever až k Litoměřicím), na dolní Vltavě (pod ústím Berounky), na střední a dolní Ohři a na Bílině (ŠMILAUER, 2015).

2.1.2 Eneolit – pozdní doba kamenná

V eneolitu byl původní les stále ničen vypalováním porostů a za významnou změnu se považoval objev primitivní orby, který vedl ke vzniku prvních stabilních osad a les byl vytlačován na jejich okraje. Z důvodu obnovy úrodnosti se půda ponechávala na několik let ladem jako travnatý příhon, na kterém se pásli dobytek. K orbě se používalo

rádlo, které bylo nejprve tažené lidmi a uplatnila se zde křížová orba. V pozdní době kamenné byla jednotlivá sídla tvořena samostatnými usedlostmi nebo malými vesnicemi. V této době se vytvářel základ pro dlouhodobě stabilizovaný katastr (SKLENIČKA, 2003). V eneolitu se dostal do popředí význam řek, především Labe, kolem kterého probíhaly obchodní kontakty a dále se zde setkávaly a vzájemně se ovlivňovaly různé kulturní proudy (BÁRTA a kol., 2007). V pozdní době kamenné byly celé jižní Čechy osídleny poměrně řídko. Význam cesty podél Lužnice, která začínala být využívána v pozdním neolitu, potvrzují nálezy z Třeboňské pánve, vztahující se k hornímu Podunají nebo Dolnímu Rakousku (ZAVŘEL, 1993).

2.1.3 Doba bronzová

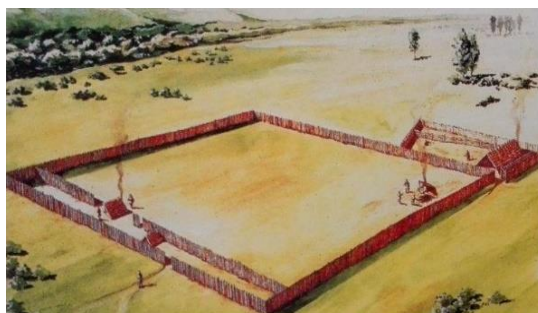
Zemědělská půda se pozvolně rozšiřovala na úkor lesa a stále se využívalo žárové zemědělství. Hospodáři měli nové bronzové nástroje a ulehčovali si práci na poli. Do pluhu zapojili zvířata a díky tomu zvládli obhospodařit větší území. Prováděla se hlubší orba a díky odstranění pařezů stromů se zvýšila hodnota jednotlivých pozemků. Vznikaly nové osady především podél řek a v podhorských oblastech. V době bronzové se začínaly projevovat první erozní jevy a gradovaly i povodňové přívaly (LÖW a MÍCHAL, 2003).

V této době vyvrcholila prehistorická kolonizace a zejména v pozdní době bronzové, na přelomu 2. a 1. tisíciletí př. Kr. a v první polovině tisíciletí dosáhlo pravěké osídlení svého vrcholu (LOŽEK, 1999). V pozdní době bronzové se začínala formovat dnešní krajina. Mezi významná sídliště a hradiště, postavené v době bronzové, patří např. Cheb, Žatec, Praha – Hloubětín, nebo Podolí.

ZAVŘEL (1993) uvádí, že hlavní historická role jižních Čech v této době byla ve zprostředkování kontaktů mezi centrálními oblastmi Čech s přilehlými podunajskými oblastmi. Podél Vltavy vedla hlavní jihočeská komunikační tepna, která se v místě Českých Budějovic pravděpodobně dělila do dvou větví – západní a východní. Západní (linecká) pokračovala podél toku Vltavy a východní spíše kolem toku Malše až k Dunaji, kde se opět spojila se západní větví.

2.1.4 Doba železná

Doba železná se rozděluje do dvou etap, tou první je Starší doba železná (750–500 př. Kr.) a druhou etapu zastupuje Mladší doba železná (500–0 př. Kr.). Největší inovací bylo využívání železa a vzhledem k jeho dobré dostupnosti se využívalo v mnoha směrech. Vznikaly nové železné

Obrázek 2 - Hrozený dvorec z doby železné (Bárta a kol., 2007)

nástroje pro každodenní potřebu. Sekery, nože či kosačky se staly základním vybavením dobrého zemědělce až po novověk (SKLENIČKA, 2003). Dřevěný pluh nahradila železná radlice, která umožňovala pozvolný přechod zemědělství na novou hospodářskou přílohovou soustavu. Princip spočíval ve střídání orné půdy (3-4 roky) a přílohu (5-7 let). Zároveň se stále využívalo i žárové hospodářství.

Nová zemědělská soustava razantně změnila ekologické i hospodářské limity v rozvoji zemědělství. Velikost obdělávané plochy byla určena počtem členů jedné obcí (LÖW a MÍCHAL, 2003). V této době se začínaly rozlišovat zemědělské pozemky na pole a ostatní krajinu. Vlivem hloubkové orby narážela železná radlice do balvanů, které se následně z půdy vybíraly a využívaly ke stavbě kamenných zdí či kamenic. Pro obnovu živin v půdě se pásli dobytci na přílohu a následně se zaorávala nat' včetně slámy. Přílohový systém vyžadoval trvalé usazení obyvatel a tím vznikala pevná zemědělská hospodářská obvod – plužina. Vzdálenost plužin se řídila docházkovou vzdáleností od sídla k poli.

V této době byly Čechy osídleny keltskými kmeny a rozvíjela se u nás ruční řemesla – kovářství, hutnictví, kovolijci. Vysoká technická úroveň vyvrcholila k dokonalosti a některé tvary se do dnes nezměnily a tvoří trvalé kulturní dědictví (BÁRTA a kol., 2007). Velkým přínosem bylo i zhušťování cestní sítě, především u polních a lesních cest. Ve starší době železné si aristokracie stavěla hrady a hradiště na vyvýšených místech. Hradiště se stalo zároveň opevněnou sýpkou a skladem pro udržování železné zásoby apod.. Na začátku našeho letopočtu byli Keltové z našeho území vytlačeni germánskými kmeny (LÖW a MÍCHAL, 2003).

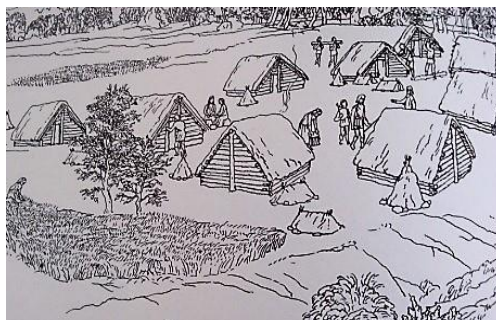
Klíčovým bodem počátku strukturované krajiny byl vznik soukromého vlastnictví půdy. Za účelem výběru daní, docházelo k prvnímu zaměření půdy na pravidelné dílce

a zhušťovala se cestní síť. Od 30. let 1. století př. n. l. se v jižních Čechách objevila výrazná skupinka památek tzv. plaňanského horizontu, která představovala příchod nového germánského obyvatelstva, patrně Hermundurů. Ti obsazovali centrální oblasti jižních Čech – např. Strakonicko, Písecko a Českobudějovicko (ZAVŘEL, 1993). Germánská sídla byla tvořena dlouhými domy v rodovém uspořádání. Středověkou kolonizaci lze obecně označit za počátek intenzivního obhospodařování (SÁDLO a kol., 2005).

2.2 Raný středověk

V době raného středověku se dokončilo velkoplošné odlesnění nížin, na kterém se od 6. století podílela i slovanská kolonizace. Zároveň vznikaly nové osady, kláštery, hrady a hamry především v okolí velkých řek. V Evropě byly budovány některé významné meliorační a vodohospodářské stavby jako jsou přehrady a nádrže. **S příchodem slovanských kmenů** začaly větší úpravy krajiny. Podle historických pramenů lze říci, že Slované přicházeli na naše území ze svých původních zakarpatských sídlišť, které opouštěli pod tlakem úživnosti a vytlačování mongolskými kmeny (SKLENIČKA, 2003).

SÝKORA (1998) popisuje první formy slovanského osídlení jako roztroušené **rodové dvorce**, ze kterých se postupně vytvářely **rodové vsi**. Kolem vesnice byla dřevěná hradba uzavřená bránou. Časem se půdorysný tvar vesnic ustálil a tím vzniklo několik základních typů vesnic. Volnější zástavby vznikaly v údolních částech a kompaktnější zástavba vznikla v rovinnatější krajině. Hranice vesnic, polí či pastvin byly přirozené a tvořily je vodní toky, terénní srázy či okraje lesa. Pokud to terén dovozoval, tak měla každá rodina své pozemky v pruhu za domem.

Obrázek 3 – slovanská osada ze 6. století
(dostupné na www.milasko.blog.cz)

Slovanské osady byly tvořeny ze 7 až 10 polozemnic čtvercového půdorysu, které se ještě v 8. století budovaly na českých hradištích. Stěny byly postaveny z kůlů a výpletů s mazanicovou omítkou. Tyto zahluobené chaty byly považovány za tradiční slovanské stavení (TUREK, 1982).

Slované využívali **trojpolní hospodářství** charakterizované tím, že se na jedné roli sázeli po zoraní jeden rok ozim (pšenice a žito), v druhém roce jařina (oves a ječmen) a třetím rokem odpočívala půda úhorem (SÝKORA, 1998).

Začátkem 9. století vznikla na území naší republiky Velkomoravská říše. Po vpádu Maďarů se rozpadla na malá knížectví a jedno z nich se, pod vládou Přemyslovců, stalo základem českého státu. V 10. století začal postupným sjednocováním českých kmenů vznikat český stát. V 11. století bylo k českému knížectví připojeno území Moravy a za vlády Přemyslovců a Lucemburků se český stát stal významnou součástí Evropy (BORECKÝ a kol., 2010).

Vesnice v raném středověku se z důvodu bezpečnosti a možnosti úkrytu v případě ohrožení vázaly na feudální stavby (hradiště, později tvrze, hrady) a po rozšíření křesťanství též na kamenný románský kostel. Podle archeologických vykopávek a dobových kreseb můžeme říct, že stavby v raném středověku byly hrubě pravoúhlé, roubené, se stěnami vyplétanými z proutí a omazané hlínou. Střecha byla převážně valbová či sedlová, pokrytá slámou a krov se skládal z kulatinových krokví. Z pravidla tyto domy měly jednu místnost a v jednom z rohů bylo umístěné ohniště, ze kterého kouř odcházel mezerami do podstřešního prostoru a následně ven. Podlaha byla hliněná. V této době také pravděpodobně vznikaly první chlévy, byly to jen samostatně stojící chýše, které byly oploceny kůlovou ohradou, vypletenou proutím (SÝKORA, 1998).

Od 12. století byly v krajině stavěny bezpečné kamenné hrady, které se současně stávaly i dominantou krajiny. A docházelo k osidlování okrajových (marginálních) oblastí, nastává období městské kolonizace. Nezbytným předpokladem pro vesnice byla pitná voda, kterou Slované získávali z kopaných studní, vykládaných kůlovým pažením a později kamenem (SKLENÍČKA, 2003).

2.3 Vrcholný středověk

Uspořádání krajiny Českých zemí v době vrcholného středověku bylo podle SÁDLA a kol., (2005) jedním ze zdrojů, z kterých byla odvozena její současná podoba. Krajina těsně před středověkou změnou měla stále převahu lesa, ovšem stavební činnosti 13. a 14. století toto zcela proměnily. Byly zakládány nové vesnice, města, hrady a kláštery, a to v původních řídcích osídlených územích nebo na zcela nových dosud zalesněných

místech. V této době se také zvětšovala obdělávaná plocha zemědělské půdy a lesů ubývá natolik, že se v některých oblastech stala zemědělská půda převažující kulturou.

V 13. – 15. století proběhla kolonizace posledních lesních celků v podhorských oblastech a na Vysočině (BÁRTA a kol., 2007). Celá kolonizační výstavba byla řízena na základě smlouvy s feudálem či s církevním hodnostářem. Slovanské obyvatelstvo si přizvalo na pomoc kolonizátory, tzv. lokátory, kteří měli za úkol rozměřit vybrané území na jednotlivé dlouhé lány (parcely) tak, že ležely vedle sebe a kolmo na cestu. Tím vznikl nový typ vesnice, tzv. Lánový typ, který doplňuje původní ulicový a návesní typ (VONDRUŠKOVÁ a VONDRUŠKA, 2014). V podhorských a pahorkatých územích vedla cesta údolím podél vodoteče a lány byly rozmístěny kolmo do svahu. Velikosti lánů se značně lišily, jejich výměra se pohybovala mezi 5–14 ha.

Tvrze a hrady byly opevněné obytné stavby feudálního pána a jeho čeledě. Byly budovány na vyvýšeném místě – na kopci, na skále, nad údolím, nebo nad řekou. Jejich bezpečnost zvyšovaly i stavební úpravy a terénní překážky – příkopy, valy a hradby. Tvrze i hrady měly nádvoří, které sloužilo jako shromažďovací a manipulační prostor, přístupný zvenčí jednou nebo více branami. Postupem času se bezpečnost hradů ještě více zvýšila vybudováním ochozů a věží na hradbách. Mezi středověké hrady patří mimo jiné hrad Zvíkov (Písecko), hrad Kost (Jičínsko), nebo hrad Rožmberk (Krumlovsko) a mezi tvrze patří tvrz Velké horky (Mladoboleslavsko) nebo tvrz Vyšehořovice (Praha východ) (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Venkovské domy vrcholného středověku měly stále obdélný tvar a od předchozích domů se lišily především v tom, že byly rozděleny do více místností (ŠKABRADA, 1999). Hlavním druhem hospodářství ve středověku byl opět trojhonný systém s úhorem a v okolí měst byly také zakládány první vinice. Venkované chovaly např. ovce, prasata, skot a drůbež. Přes noc je venkované přivazovali ke žlabu do jednoduchých chlévů, které většinou stály odděleně od obydlí a drobná zvířata pobíhala volně nebo byla umístěna v ohrazených přístřešcích. Některý dobytek byl využíván jako tažná síla (SKLENIČKA, 2003).

Ve středověku a ranném novověku existoval menší pivovar téměř u každého šlechtického sídla, kromě toho byly provozovány obecní pivovary v městech a městečkách. Protože pokrývaly místní spotřebu, tak se netoleroval dovoz cizího piva. Pivovary lze rozdělit na velké samostatně stojící panské pivovary, malé vrchnostenské

pivovary, které byly součástí hospodářských dvorů, a obecní pivovary, ty se obvykle stavěly v zadním traktu radnice. Takový pivovar stál například v Nových Hradech, první zmínky o něm pocházejí ze 14. století (začátkem 20. století byl tento pivovar zrušen) (NOVOHRADSKÉ HORY A NOVOHRADSKÉ PODHŮŘÍ, 2006).

2.4 Novověk

První velká kolonizace skončila na počátku 15. století a následovala doba husitství. Husitské války zpusťily celé kraje, velké množství vesnic bylo vypáleno a vyliďněno. Aby se obnovila zemědělská produkce, zpřisnila vrchnost vazbu vesničanů k půdě a podníť nové obsazení a obnovu zničených vsí. Krajinné úpravy byly inspirovány modernější zemědělskou technologií. Docházelo k rozsáhlému scelování půdy a k zakládání velkostatků (LÖW a MÍCHAL, 2003).

V novověku si šlechta zvyšovala nároky na své pohodlí a reprezentační úroveň sídel, a proto zahájila výstavbu zámků. Dále bylo postaveno mnoho sakrálních staveb, např. kostely, kláštery, sochy světců, kapličky, Boží muka a křížové cesty, které vedly k přírodním, kulturním a krajinným dominantám.

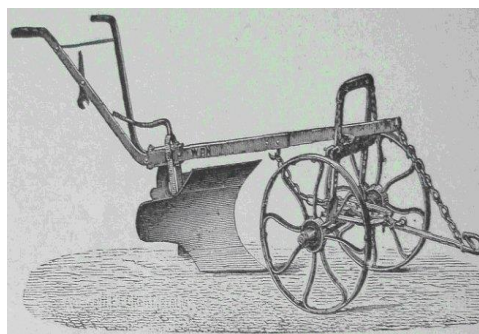
V krajině se likvidovaly mokřiny a byly zakládány četné rybníční soustavy. S příchodem baroka vznikly např. aleje, které sloužily jako estetické a navigační prvky. V době Raabizace za podpory Marie Terezie docházelo k rozdělení neefektivních panských velkostatků mezi poddané a vznikaly nové vesnice, vyznačující se geometrickou přesností. Druhá (vnitřní) kolonizace znamenala proniknutí výstavby do volné krajiny, kde na méně úrodných místech, vznikaly osamocené dvory a samoty. Touto etapou se završuje proces osidlování naší krajiny. Ve druhé polovině 18. století, vlivem ekonomického a technického rozvoje, se začala využívat řada melioračních opatření (SKLENIČKA, 2003).

2.5 Moderní historie

Mezi lety 1806–1842 vznikl Stabilní katastr jako soupis všech pozemků, který se stal základem zdanění čistého výnosu pozemků, později základem tzv. Pozemkového katastru (1. pol. 20. století) i současného Katastru nemovitostí. Od 2. pol. 18. století se rozvíjely zemědělské vědy a vznikaly hospodářské společnosti. Na venkově se vytvořila celá řada podniků pro zpracování zemědělských produktů (lihovary,

škrobárny, mlýny aj.), které se zachovaly v různém stavebním stavu a většinou s pozměněnou funkcí (SÝKORA, 1998).

Bratřenci Veverkovi vynalezli ruchačlo, které zdokonalilo orbu a trojhonný systém byl postupně nahrazen střídavým hospodářstvím. Dále se rozvíjel turismus a vznikla např. první přírodní rezervace, první přehrada a první železnice. Dochází k dalšímu významnému zhušťování komunikační sítě. Do roku 1880 byla založena téměř celá železniční síť (SKLENIČKA, 2003).

Obrázek 4 – Ruchačlo
(dostupné na www.vlast.cz)

Zemědělská výroba byla od r. 1848 ovlivněna především vnitřním trhem v návaznosti na přírůstek obyvatelstva. Během 19. století se počet obyvatel českých zemí zvýšil 1,7krát. Současně se však snižoval podíl rolníků. Bylo to způsobené tím, že v přepočtu na rozsah obdělávané půdy vzrostla zemědělská výroba o 350 %, takže mnohem lépe zabezpečovala potřeby obyvatel. Rozvíjející se průmysl mohl zaměstnat původně rolnické obyvatelstvo (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Druhá polovina 19. století přinesla řadu technických i technologických zlepšení. Rozvoj zemědělské výroby a prokazatelně dobré výsledky při uplatňování nových poznatků v rostlinné a živočišné výrobě působil přesvědčivě i na konzervativní hospodáře. Od 60. let 19. století se začala zavádět trubková drenáž a kvalita půdy se zlepšila meliorováním (MAJEROVÁ, 2000). Oproti tomu právě komunální aspekt urbanistiky je to, co selhává - domy byly městské, kvalitativně zcela odlišné od venkovské, ale přízemí města (ulice, dvory, nezastavěné proluky) to zůstalo ryze venkovské, avšak za městského provozu (SÁDLO a kol., 2005).

Dějiny 20. století patří asi k nejdramatičtějším období. Proběhly dvě pozemkové reformy. První pozemková reforma (1919–1920) měla zabrat velké majetky nad 150 hektarů zemědělské půdy a 250 hektarů veškeré půdy. Na základě toho vznikaly i menší zbytkové statky. Tato reforma neproběhla důsledně, a proto se zahájila v roce 1947 její revize. Následně v roce 1948 vznikla druhá, tzv. nová pozemková reforma, která se týkala půdy nad 50 hektarů a půdy na které vlastník nepracoval (BENEŠOVSKÁ, 2009).

Po 2. světové válce docházelo k vysídlení německého obyvatelstva z pohraničního pásma a k následně kolonizaci českým obyvatelstvem na základě tzv. Benešových dekretů. Po roce 1948 proběhlo scelování pozemků a rozsáhlých lánů, nové formy pozemkových úprav, územní plánování a krajinotvorné programy.

Po roce 1989, znamenaly téměř ve všech krajinných attributech obrat k pozitivním tendencím. Restituce, privatizace, nové formy pozemkových úprav a územního plánování, krajinotvorné programy a další procesy a aktivity dokázaly během 90. let významně ovlivnit vývoj krajiny i venkova na počátku 21. století (SKLENIČKA, 2003).

3. Historie využívání ploch ve venkovském prostoru v ČR a v zahraničí

3.1 Využití ploch a krajinný pokryv

3.1.1 Využití ploch – „Land use“

Pojem „land use“ rozděluje území do jednotlivých kategorií podle způsobu jejich využití. Z geografického hlediska je pro tento pojem nejbližší české synonymum „využití ploch“. Smysl a význam výzkumu využití zemědělských ploch spočívá v aplikaci jeho výsledků v činnostech od regionálního po globální úroveň (BIČÍK a kol., 2010). Relativně homogenní plocha je označována jako krajinná jednotka a k jejímu popisu se využívají primární a složené krajinné charakteristiky. Složená charakteristika se skládá z několika dílčích částí a její vyjádření není možné pomocí jedné absolutní hodnoty. Základní land-use typ je například listnatý les, jednoletá plodina či pastvina (SKLENIČKA, 2003).

3.1.2 Krajinný pokryv – „Land cover“

BIČÍK a kol., (2010) definuje land cover jako pozorovaný biofyzikální pokryv zemského povrchu. „Landcover označuje v daném čase aktuální kombinaci využívání krajiny a vegetace pokrývající zemský povrch. Rozbor tohoto atributu se používá především v případech potřeby detailnější úrovně hodnocení krajiny, při návrzích podrobného managementu, krajinářských opatření apod. (SKLENIČKA, 2003).“

3.2 Struktura krajiny

Základní přístup dělí krajinu z pohledu makrostruktury a mikrostruktury. **Makrostrukturou** se chápe zastoupení konkrétních kategorií využití ploch (lesní

půda, trvalý travní porost, orná půda, ...) na celkové rozloze vybraného území. V České republice se pro tyto výzkumy využívají statistická data z katastru nemovitostí. Z těchto údajů vychází Databáze LUCC Czechia, která Česko rozděluje asi do 9000 Srovnatelných územních jednotek (SÚJ). **Mikrostruktura** krajiny vyjadřuje tvar, velikost, interakci (vzájemné působení), rozmístění a další parametry jednotlivých prvků krajiny jako jsou plošky, linie či body. Konkrétní změny mikrostruktury jsou vidět v mapových podkladech. Pro Českou republiku jsou nejdůležitějším a nejcennějším historickým zdrojem mapy stabilního katastru z 19. století v základním měřítku 1:2880 (LIPSKÝ, 1999).

3.3 Základní faktory ovlivňující způsob využívání krajiny

Vývoj české krajiny je ovlivněn několika významnými faktory. Klíčovým faktorem je nejspíše vývoj společnosti, který je daný především politickými změnami spolu s ekonomickou vyspělostí. Dalším významným činitelem je rozvoj technologie nebo vědecké poznání (BÁRTA a kol., 2007).

SKLENÍČKA (2003) rozděluje faktory, ovlivňující využívání krajiny do dvou skupin:

- *Přírodní faktory* – např.: klimatické charakteristiky, půdní charakteristiky (úrodnost, vlhkost, ...), apod.
- *Kulturní faktory* – např.: technická vyspělost, hospodářský stav země, erozní ohrožení, ochrana přírody, hygienické limity, politická situace v daném období, dotace, estetický aspekt.

Některé faktory lze v dnešní době ovládat (regulace vodního režimu, úprava sklonitosti terénu pomocí terasu apod.).

Přírodní podmínky ovlivňující využití krajiny jsou:

- *geologické* – mají přímý vliv na lokalizaci těžby nerostných surovin a nepřímý vliv na další zemědělské způsoby využívání krajiny
- *klimatické* – mají významný přímý vliv na rozmístění forem zemědělského využití krajiny, např. ovocné sady, vinice, chmelnice ale i dalších kategorií
- *geomorfologické* – z hlediska sklonitosti a expozice svahů mají přímý vliv na způsoby zemědělského a rekreačního využití krajiny

- *hydrologické* – mají přímý vliv na zakládání vodních nádrží a další vodohospodářské využívání území a nepřímě i na zemědělské a jiné využívání území
- *biotické* – uplatňuje se hlavně v souvislosti s ekostabilizační funkcí, která omezuje některé hospodářské aktivity v území.
- *půdní* - dominantně ovlivňují především lokalizaci forem zemědělského využívání krajiny.

Podmínky přírodního charakteru jsou hlavním a rozhodujícím faktorem, které určují způsob využívání krajiny na rozlehlých prostorech, především pokud jde o zemědělství nebo lesnictví. Půda, reliéf a klima představují tzv. nepřekonatelné limitní podmínky, které nám tyto způsoby využití ploch znemožňují (BIČÍK a kol., 2010).

Nejde pouze o limitní podmínky, ale také o vhodnost k využívání. To vyjadřuje koncepce potenciálu krajiny, rozpracovaná v 70. letech 20. století německou geoekologickou školou v Institut für Geographie und Geoökologie v Lipsku (HAASE, 1978, MANNSFELD, 1978). Potenciál krajiny se odvozuje z jejích vlastností a vyjadřuje vhodnost jednotlivých krajinných struktur pro určité způsoby využívání.

Na tento výzkum navázala o deset let později Slovenská geologická škola, která pojednává o krajinněekologickém komplexu. Tento komplex představuje kombinaci složek primární krajinné struktury, do kterých patří geologické podloží a substrát, reliéf, půda, hydrologické a klimatické podmínky a potenciální vegetace (OLAH a kol. 2006).

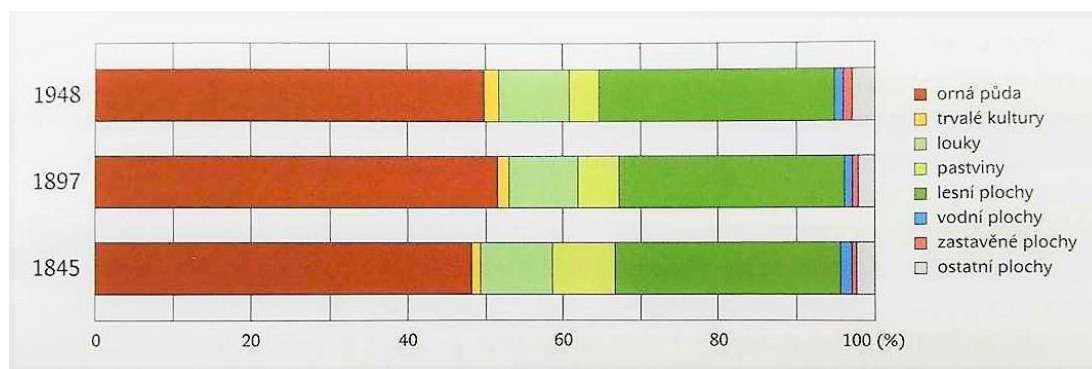
3.4 Dlouhodobé změny využití krajiny

V dnešní době již není žádná pravá přírodní krajina, která by nebyla žádným způsobem ovlivněna člověkem. I v neobydlených a od civilizace vzdálených oblastech je krajina zasažena emisemi (popílek, plyny), které překonávají až tisícikilometrové vzdálenosti. Poprvé se krajina začala měnit s vynálezem a šířením rolnictví a chovu hospodářských zvířat. V krajině se hospodaří tak, že se nijak zásadně nepoškozuje a dochází k její samoregulaci. Vystihujícím příkladem vhodného využívání krajiny může být velice efektivně a dlouhodobě využívaná krajina východní a jihovýchodní Číny. I zde dochází k přeměně původní přírodní krajiny a s růstem obyvatel se tlak na přírodu postupně zvyšuje. Dnes je zde zemědělská půda tvořena především ornou půdou dávající dvě až tři úrody ročně. V minulosti zde žilo 200–300 lidí na km², v dnešní

době jich je přes 500. Z tohoto důvodu se zvyšují nároky na produkci potravy a krajina se i zde přeměňuje na intenzivně kultivovanou s rysy narušené krajiny (BIČÍK a ŘEZNÍČKOVÁ, 1991). Stupeň intenzity zemědělského využití je vyšší v rozvojových zemích, zejména v nejurodnějších zemědělských oblastech. Mezi rozvojové země patří například Východní Asie – Čína nebo Jihovýchodní Asie – Malajsie (ANDĚL a kol., 2010). Průmyslová revoluce a rozvoj výroby vyvolává celosvětový industrializační a urbanizační proces. Ten mění těsnou závislost společnosti na přírodě nejprve v těch místech, kde se objevují centra průmyslu a následně i jejich nejbližším okolí (BIČÍK a ŘEZNÍČKOVÁ, 1991).

3.4.1 Změny v České republice v letech 1845-1948

V této době dochází k nejvýraznějším změnám v makrostruktuře naší krajiny v oblastech přírodně i socioekonomicky příznivějších (rovinaté a níže položené oblasti). Jsou to změny týkající se přechodu trvalých travních porostů na ornou půdu, a dále se zvyšuje i zastavěná plocha. V ostatních částech země jsou změny podobné, ale v menším rozsahu. Určitou výjimku tvoří přírodně a společensky nejméně příznivé regiony (horské a odlehlé oblasti), které vykazují první příznaky začínající extenzifikace. Rozlohou se ovšem jednalo o nepříliš významná území (BÁRTA a kol., 2007). Průmyslová revoluce klade od poloviny 19. století na krajinu jiné požadavky než dosud tradiční společnost. Zavádějí se tzv. průmyslové plodiny, především cukrovky a okopaniny. Největší přeměnou prochází městská krajina, která postupně ztrácí zemědělsko-produkční funkci, je to především výstavbou nadregionálních a státních komunikací (železnice). Další významnou změnou je formování prvních rezervací s ponecháním území jejich přirozeným přírodním funkcím, například Žofínský prales v Novohradských horách (1838) či Boubínský prales v roce 1858 (BIČÍK a kol., 2010).

Obrázek 5 – Změny využití ploch v Česku v letech 1845–1948 (Bičík a kol., 2010)

3.4.2 Změny v České republice v letech 1948-1990

V těchto letech dochází v Česku k velmi výraznému úbytku zemědělské půdy (asi o 20 % rozsahu z roku 1948). Většina hospodářsky vyspělých zemí Evropy již několik desetiletí vykazuje úbytek orné i dalších kategorií zemědělské půdy, nárůst lesních a zastavěných a ostatních ploch. Tedy přesně obrácený proces, než k jakému dochází v naprosté většině rozvojových zemích, kde dominuje trvalý úbytek lesních ploch za současného nárůstu orné půdy a zastavěných a ostatních ploch (BÁRTA a kol., 2007).

Nejdůležitější změny se odehrávají v horských oblastech. I pod vlivem jejich pustnutí po odsunu Němců zde silně akceleruje již dříve nastartovaný proces extenzifikace, tedy zejména spontánní i řízené zemědělské přeměny. Je však třeba si uvědomit, že přes významný politický vliv, se jednalo o známé trendy i z demokratických zemí západní Evropy (BIČÍK a kol., 2010).

3.4.3 Změny v České republice po roce 1990

Od roku 1990 dochází k útlumu zemědělství, vedoucí k přebytkům orné půdy. Vytváří se tak prostor pro celkovou obnovu krajiny. Po roce 1990 je velkým trendem zatravnění orné půdy. Podíl ekologicky stabilizujících krajinných prvků se zvyšuje o necelých 5 % (BÁRTA a kol., 2007). Vlivem ekonomických mechanismů i dotačních podpor je toto soustředěno do horších podmínek (hornatiny, vrchoviny a periferní oblasti). I do budoucna lze předpokládat, že tyto oblasti budou nejsilněji zatravněny či zalesněny, zatímco úrodné regiony v nížinách zůstanou produkční a příměstské oblasti budou i nadále zastavovány (BIČÍK a kol., 2010).

4. Typizace venkovských oblastí v České republice a v zahraničí

4.1 Typologie venkovských oblastí

Typologie je souhrn zkušeností a vzorů, které se od počátků prvních lidských staveb ukazují jako nejvhodnější, a proto se neustále v podobných stylech opakují (HLINIČKA, 2005).

4.1.1 Sídla a jejich rozdělení

Jako sídla jsou označovány například samoty, chaty, chalupy, stany, osady či vesnice a jsou základními centry lidské aktivity. Soustřeďuje se v nich většina funkcí spojených se životem člověka. Každé sídlo má svůj charakter, velikost, strukturální znaky a funkce. Největší rozdíly jsou vidět např. z hlediska charakteru domu a hospodářských objektů, stavebního materiálu a celkového uspořádání a umístění sídla v krajině podle přírodních podmínek. Sídla se dělila na trvalá a dočasná neboli přechodná. Trvalá sídla se spojovala hlavně s rolnictvím. Jejich velikost a umístění bylo závislé na zdroji vody, na rozloze a úrodnosti půdy či pastvin. Dále se trvalá sídla rozděluje na venkovská a městská (BIČÍK a ŘEZNIČKOVÁ, 1991).

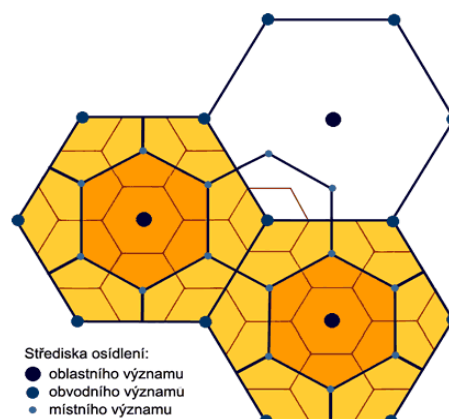
Charakter sídel v jednotlivých společnostech se velmi liší. Od sídel tvořených přenosnými stany v Tibetu, Mongolsku či na Sahaře, přes vesnice v afrických tropických deštných lesích s chatrčemi z bambusu a palmových listů, až po bydlení na člunech zakotvených u břehu řek. Tyto sídla se stala typickými pro oblast jihovýchodní Asie a Amazonie. Dalším zajímavým typem venkovského osídlení byla sídla lovců v lesních oblastech, často velmi vzdálená od pevné komunikace (Kanada, Sibiř, Amazonie apod.). Dále vesnická sídla v horských oblastech (např. v Nepálu) se výrazně odlišovala od sídel zemědělců v nížinách (BIČÍK a kol., 2003).

4.1.2 Typy sídelní struktury

V krajině existují dva základní druhy sídelní struktury, které vznikaly v různých obdobích a jsou zastoupeny různými silami. První struktura je statická, nezávislá, středisková sídelní soustava. Tato struktura byla fixována od 18. století a pochází z předindustriální doby. Je projevem autonomních, hospodářsky i správně uzavřených celků a ucelených panství. Druhá struktura byla dynamická, transportní, urbanizační soustava, její původ je industriální, spojený s rozvojem dopravy (industrializace = zavádění a rozvoj průmyslu). Dynamická struktura je projevem rozvoje dopravy,

suburbanizace a globalizace světa počínaje industriální epochou 19. století (LÖW a MÍCHAL, 2003).

1) Statická středisková soustava tvořila podle KALECKÉHO (2012) základní historickou vrstvu organizace osídlení, která ještě v 70. letech 20. století sloužila jako základ urbanistických koncepcí. Sídla byla rozdělena do pěti úrovní a tři z nich byly přirozené. Nejvyšší úroveň byla střediska osídlení oblastního významu, které se v dnešní době pokrývají se sídly krajů. Nižší úroveň tvořila střediska osídlení obvodního významu, tvořená prakticky centry dnes vznikajících malých správních okresů. Třetí úroveň byla střediska osídlení místního významu, která v drtivé většině kopírovala centra bývalých panství. Základní úroveň byla nestředisková sídla trvalého významu a poslední skupinou, v komunismu tragicky zanedbávanou, byla sídla „ostatní“, v podstatě určená na dožití.

Obrázek 6 – Statická středisková soustava (dostupné na www.dvs.cz)

Statická struktura ve volné krajině je podle LÖW a MÍCHAL (2003) nejlépe definovatelná podle velikostní kategorie sídel. Tyto kategorie vytvářejí svým rozložením v České republice souvislé oblasti a z hlediska krajinného rázu jsou nejdůležitější tři velikostní kategorie venkovských sídel: do 200, od 200 do 1000 obyvatel a výše. Velmi důležité je v tomto případě úzké spojení mezi velikostí sídel a úrodností jejich plužiny.

První kategorii tvoří velmi malá venkovská sídla do 200 obyvatel. Tato sídla, jsou dodnes nejméně zasažena industriálními trendy. Oblast nejmenších sídel se značně shoduje s malou sídelní oblastí středověké a pozdní kolonizace, při podrobnějším srovnání lze zjistit, že velmi přesně odráží hlavně přírodní potenciály zemědělství. Tyto venkovská sídla jsou součástí málo úrodných plužin pahorkatin a vrchovin a v současné době se kryjí s lesními a lesoplními oblastmi.

V Druhé kategorii jsou středně velká venkovská sídla od 200 do 1000 obyvatel. Ta znázorňují oblasti polních zemědělských krajín a rozkládají se v rovinách a v plochých pahorkatinách. Stávají se tak automatickou součástí úrodných, odlesněných krajín, které jimi jsou indikovány.

Třetí kategorií – industriální sídla – jsou velká sídla s počtem obyvatel vyšším než 1000, která (vyjma nejurodnější oblasti České republiky na jižní Moravě), signalizují přechod od zemědělské funkce k průmyslové a k službám nadmístního významu. Pouze v krajinách urbanizovaných, u velkých sídel, převažují funkce ubytovací a rekreační. Tato kategorie je z krajinářského hlediska významná tím, že její krajinářský výraz přechází od známých venkovských archetypů k znakům industriálním, které se v krajině výrazně projevují (výrobní haly, tovární komíny apod.). Ovšem „industrializace“ zemědělství za komunismu tyto znaky uplatnila téměř u každé vesnice předchozích kategorií.

2) Dynamická, urbanizační soustava je určena určitým stupněm veřejné dopravy. Teprve hromadná a velkoobjemová doprava umožnila vznik suburbanizačních procesů a formování celých krajinných celků sídelních aglomerací a koridorů provázaných urbanistickými funkcemi. Tato soustava krajinu zcela mění.

Dynamická struktura vytváří krajinu historicky novou neboli urbanizovanou. Základním znakem je ztráta prostorové uzavřenosti a ztráta jedinečnosti jednotlivých sídel, které se v podstatě stávají funkčními zónami širšího sídelního prostoru.

Obě soustavy osídlení se ve struktuře osídlení projevují v různém poměru. Krajiny mimo hlavní dopravní koridory a mimo zázemí rozvojových pólů zůstávají více organizovány podle staré střediskové soustavy, rozvojové krajiny více podle soustavy urbanizační (LÖW a MÍCHAL, 2003).

4.2 Typy historických plužin a sídel:

Historická geografie je vědní obor, který se mimo jiné zabývá i tříděním a typologií vesnic. V této činnosti je sídliště chápáno jako jeden celek tvořený domem pro zemědělce (zemědělská usedlost) a zemědělskou plužinou. Tyto dvě části jsou na sobě navzájem závislé a jsou spolu nerozlučně spojeny.

4.2.1 Plužina

Plužina představuje vyživovací základnu rolnického sídla. Počítají se k ní z pravidla jen ty hospodářské plochy, které byly soukromým vlastnictvím (FROLEC a VAŘEKA, 1983). Teprve pevné osídlení vedlo k vytvoření jednotlivých plužin, které vypovídají o uspořádání druhotné struktury krajiny z hlediska hran a linií. Základní hranice pozemků se v krajině zafixovaly a některé z nich se v krajině vyskytují dodnes

především v horninách, vrchovinách a významně i ve všech pahorkatinách. Plužina zahrnuje všechna pole, louky, pastviny a cesty vedoucí mezi nimi nebo k nim. Velikost plužiny je vždy dána docházkovou vzdáleností sedláka na jeho pozemky (LÖW a MÍCHAL, 2003).

Základní druhy plužin rozdělené podle FROLCE a VAŘEKY (1983) a MARTÍNKA a KOZLA, (1993):

- a) **Úseková** – polnosti se rozdělují na nepravidelné, zpravidla malé úseky o různé velikosti i tvaru. Jednomu vlastníkovvi patří z pravidla několik kusů polí. Tato plužina je nejstarším způsobem organizace ve staré sídelní oblasti. Úseková plužina se stala typickou i pro nejmladší, rozptýlené osídlení, kde je dána složitým reliéfem a vhodností pozemků pro orbu.
- b) **Nepravá traťová** – je původně starou plužinou úsekovou, vznikla druhotným dělením velkých úseků. Sedlák měl pozemky ve všech tratích. Tato plužina byla nejtypičtější pro starou sídelní oblast.
- c) **Traťová** – je typickou plužinou vrcholné středověké kolonizace, reagující na trojpolní systém. Byla tvořena jednotlivými velkými a pravidelnými tratěmi zhruba o stejné velikosti a sedlák má v každé trati kousek. Při rozdělování tratí se dbalo na to, aby půda byla stejné jakosti.
- d) **Dělková** – tvoří přechod mezi traťovou a záhumenicovou plužinou, pozemky se výrazně koncentrovaly v pásech za humny. Byla typická pro středověkou kolonizaci okrajů mladého sídelního území s horšími, stále však ve středověku obdělávatelnými polohami. Sedlák měl pozemky koncentrované v jednom pásu.
- e) **Záhumenicová** – plužina byla typická pro mladé sídelní území, signalizuje pozdní středověkou a pozdější novověkou kolonizaci. Sedlák měl veškeré pozemky za humny v jednom pásu.
- f) **Dominikální** – panská půda druhotně rozdělená. Vyskytovala se výjimečně jako zbytek druhotného členění bývalého velkostatku.

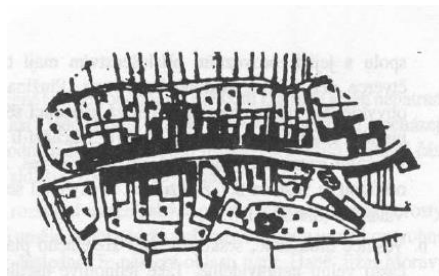
4.2.2 Typy venkovských sídel

Dalším významným jevem, zásadně se projevujícím v krajinné struktuře jsou typy sídel. U menších obcí jsou tyto základní půdorysy dodnes zachovány a u sídel s větším

rozvojem po polovině 19. stol. se zachovala jen půdorysná jádra (LÖW a MÍCHAL, 2003). Z hlediska historické geografie se vesnice rozdělují do dvou hlavních skupin:

1) Vesnice s více či méně soustředěným půdorysem a plužinou více rozdrobenou.

- a. **Vesnice silniční** – Domy jsou seřazeny těsně vedle sebe, podél silnic, obrácené k silnici okapovou stranou a tvoří tak podél silnice souvislou domovní frontu. Hospodářské budovy jsou připojené kolmo k obytné části do dvora. Plužina bývá traťová, vytvořena z úzkých pruhů, směřující kolmo nebo rovnoběžně k silnici.

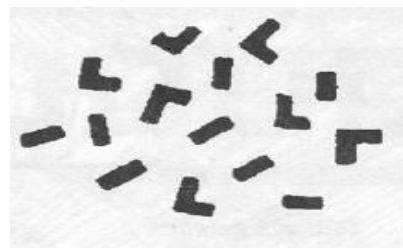
Obrázek 7 – silniční vesnice (Martínek a Kozel, 1993)

Do této skupiny zahrnuje MARTÍNEK a KOZEL (1993) i složitější útvary, které na první pohled nepůsobí tak jednoznačně, např. u vesnice silniční, s příčnými uličkami tzv. žebrový půdorys nebo vesnice silniční se dvěma rovnoběžně položenými uličními tahy, tzv. žebříkový půdorys nebo útvar se dvěma rovnocennými, k sobě kolmými uličními tahy tzv. půdorys křížový, dále L-půdorys, T-půdorys apod.

- b. **Návesní silnicovky** – tj. silniční osady, které tvoří táhlou náves a poskytují možnost pro případnou další zástavbu (např. kostel). Vesnice podobná silnicovce je tzv. ulicovka, jejíž osou není dálková komunikace, nýbrž cesta místního významu.
- c. **Vesnice návesní** – jejichž hlavním znakem je náves nejčastěji trojúhelníkového tvaru, do kterého se sbíhají všechny cesty.

2) Vesnice s volným půdorysem a soudržnou plužinou

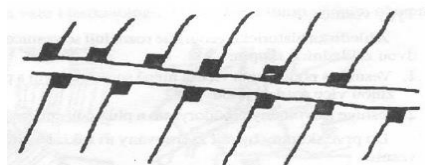
- a) **Vesnice hromadné** – často velmi nepravidelné a nemají žádný zřetelný plán seskupení. Jednotlivé usedlosti mají pravidelný tvar a jejich půdorys bývá lichoběžníkový. Plužina je traťová, ale tzv. nepravá, protože vznikala druhotnou

Obrázek 8 – vesnice hromadná (Martínek a Kozel, 1993)

parcelací větších úseků. Vesnicí hromadnou mohou být vísky a malé vesničky hromadného charakteru o třech až šesti usedlostech.

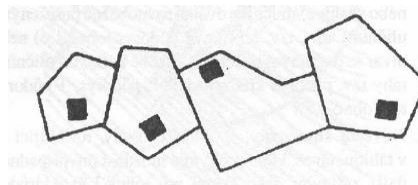
- b) **Vesnice řadové** – tvoří je jedna nebo dvě řady domů, ležících u cesty nebo potoka, ale ve volné sestavě. Jelikož se nacházejí zpravidla v hornaté krajině je jejich tvar závislý především na terénu.

Obrázek 9 - vesnice řadová
(Martínek a Kozel, 1993)

Obytné domy, spolu s jejich provozním příslušenstvím mají tvar čtverce nebo se alespoň čtverci podobají. Plužina je obvykle záhumenicová – klínová, táhnoucí se za humny každého domu. Nachází-li se v lesním území nazýváme jí lesní, lánová ves. Její odrůdou je tzv. řetězovka, vyskytující se na Valašsku (VONDRUŠKOVÁ a VONDRUŠKA, 2014).

- c) **Vesnice dvorcové** – mají půdorys zcela rozptýlený, sestávající z osamělých usedlostí. Plužina bývá tzv. úseková jejímž skladebným prvkem jsou nepravidelné úseky.

Obrázek 10 - vesnice dvorcová
(Martínek a Kozel, 1993)

LÁZNIČKA (1956) rozděluje sídelní struktury podle tvaru půdorysu, na sídla se sevřeným půdorysem, rozvolněným půdorysem či osídlení rozptýlené typu vyskytujícího se mimo jiné na Šumavě nebo v Krkonoších.

5. Role venkovských sídel v krajině.

5.1 Historický význam venkovských sídel

Venkovská sídla jsou po staletí nejčastějším typem osídlení. Jejich charakteristickým znakem je blízkost přírody a soužití lidí, kteří navzájem zabezpečují všechny funkce potřebné k chodu vesnice (např. jsou zde tesaři, kováři, zemědělci ...). V minulosti byla venkovská sídla centry lidské aktivity a ke svému chodu nepotřebovala pomoc zvenčí. Ovšem v rozvinutých zemích dochází od počátku industrializace, a zejména pak v posledních desetiletích, k razantním změnám v charakteru venkovského osídlení (BIČÍK a ŘEZNÍČKOVÁ, 1991).

5.1.1 Zásadní změny venkova

První zásadní změnou bylo zvyšování efektivity zemědělské výroby, které vytvořilo podmínky pro hromadný odchod obyvatel z venkova do rozvíjejících se měst. Počet obyvatel na venkově se snížil a některá sídla dokonce zanikly. V dřívějších dobách zanikaly některé vesnice nejen díky odchodu obyvatel do měst, ale i vlivem válek, které vesnice buď zničily ihned celé, nebo postupně. Pár vesnic se vylidnilo, nicméně samotná ves se v některých místech dochovala do dnešních dnů (NOVOHRADSKÉ HORY A NOVOHRADSKÉ PODHŮŘÍ).

V druhé řadě venkov ztratil svojí původně produkčně-zemědělskou funkci. Transformace zemědělství, zejména pak v evropských podmínkách, vedla k zvýraznění funkcí, které jsou spojeny s udržováním krajiny. Jednalo se především o zachování významných přírodních prvků důležitých pro udržení ekologické rovnováhy. Vlivem rozvoje průmyslu řada obyvatel venkova opouští tradiční způsob života a odchází za prací do měst.

Změny ve venkovských sídlech souvisejí hlavně s jejich polohou. Zatímco sídla ležící v odlehlých periferních oblastech si zachovávají většinu tradičních rysů venkova, u sídel, které leží v zázemí větších měst, dochází k zásadnější přeměně. Toto původní zemědělské osídlení se pomalu stává součástí širě chápaného městského prostoru. Lidé, kteří zde bydlí, dojíždějí ze prací i za službami do blízkého městského centra, řada z nich se i do toho zázemí přistěhovala (BIČÍK a kol., 2003).

Důležitou funkcí, která nahrazuje původní zemědělství a utváří charakter dnešního venkova, je jeho vzrůstající rekreační význam. Což je další velká změna, protože

v dnešní době plní venkovská sídla zejména obytnou a rekreační funkci. Hustota osídlení je zde řidší než ve městech. Lidé sem z města jezdí převážně na víkendy, na prázdniny či na dovolenou za účelem odreagován a odpočinku. Obyvatelé venkova jsou dnes zaměstnání převážně v zemědělství nebo dojíždějí za prací do městských sídel (CHALUPA a HÜBELOVÁ, 2010). Spousta venkovských staveb se přeměňuje z trvale obývaných na využívané k rekreačním účelům. Významné je například tzv. druhé bydlení, které je také spojené většinou s víkendovou rekreací městského obyvatelstva, charakteristické pro některé státy Evropy a Severní Ameriky a mimořádně rozvinuté u nás formou chat a chalup (BIČÍK a kol., 2003).

Zásadní proměna českého venkova probíhá také v 20. století po pádu komunismu a po následné pozemkové úpravě. Lidem byla vrácena zemědělská půda, na které jejich předkové hospodařili již několik desítek let (TOMSA, 2009).

5.1.2 Vývoj vesnice – povýšení na město

Při rychlém a správném vyvíjení venkovské osady mohou být vesnice povýšené na město a jejich hodnota stoupá (VONDRUŠKOVÁ a VONDRUŠKA, 2013). Městská sídla (např. město, metropole) mají řadu funkcí, které uspokojují potřeby obyvatel. S okolím jsou propojeny dopravní infrastrukturou. Obyvatelé okolních sídel sem dojíždějí za zaměstnáním, zdravotní péčí, nákupy, do škol a za dalšími službami. Naopak do venkovské krajiny míří obyvatelé městských sídel za rekreací.

V současné době se obyvatelé rušných center v hospodářsky vyspělých zemích často stěhují na okraj města. Vznikají tzv. satelitní sídliště, rozvolňuje se zástavba a rozvíjí se dopravní vybavenost. Tento jev se nazývá suburbanizace.

Satelitní sídliště vznikají nejčastěji na okrajích velkých měst. Lidé z města zde hledají kompromis mezi městským a venkovským způsobem života (klid a čistý vzduch venkova, zato ale blízkost zaměstnání, škol, městskou vybavenost). Nejvíce satelitních sídlišť v ČR je v okolí Prahy, Brna a ve středočeském kraji (CHALUPA a HÜBELOVÁ, 2010).

Na konferenci Grémia evropských občanů s názvem „Pohled občanů na úlohy venkovských oblastí v Evropě zítřka“ (BOEL, 2007) se na prvních pěti příčkách v pořadí podle důležitosti jednotlivých oblastí venkovského prostoru umístily následovně:

1. doprava
2. energie
3. zemědělství
4. zaměstnanost
5. součinnost.

Následující tabulka znázorňuje některé důležité změny, které se na venkově udály za posledních pár let. V prvním sloupci je napsaná oblast, do které spadají jednotlivé změny. Následující sloupce popisují situaci před rokem 1989 a v současné době.

Oblast	Tradiční venkov, před rokem 1989	Současný venkov
Trh práce	Nejdůležitější hospodářskou aktivitou na venkově je zemědělství	značný pokles zaměstnanosti v zemědělství, změna pracovních možností
	Práce v dělnických profesích je brána jako samozřejmost	vzdělání se bere jako možnost pro lepší práci, vyšší platy, lepší postavení ve společnosti
	Tradiční řemesla	upřednostňují se méně náročná zaměstnání
Funkce venkova	Obytná a pracovní	Obytná, částečně pracovní, rekreační
Služby	Základní služby jsou v obci	základní služby (mateřské školky, obchody) se přesouvají do měst
	Obchody v každé obci, minimálně pojízdné prodejny	Obnovují se malé obchody a hospody
	Vybavenost domácností zaostává za městem	Vybavenost venkovských domácností je stejná jako v městských domácnostech
	Doprava silně dotovaná státem	Veřejná doprava, ovšem s omezeným počtem linek a spojů
Obyvatelstvo	Vysoký podíl věřícího obyvatelstva	Snížení podílu věřícího obyvatelstva
	Většina obyvatel má pouze střední vzdělání bez maturity	Podíl osob se středním vzděláním s maturitou se zvyšuje
	Bohatý kulturní a společenský život (dodržování tradic)	Úpadek kulturního a společenského života

Tabulka 1 – Změny na venkově

(Zdroj: Svobodová, Věžník, 2014 (vlastní úprava))

6. Popis faktorů, které ovlivnily vývoj venkovského prostoru.

6.1 Faktory ovlivňující venkov

Jak již bylo řečeno a popsáno v předchozích kapitolách, vývoj venkova začíná již v neolitu a od té doby je ovlivňován řadou faktorů. V krajině se jednotlivá místa liší mírou pravděpodobnosti, že budou zvolena pro osídlení. Existují tedy zvláště populární a preferovaná místa pro zakládání nových sídelních areálů. První kultura tato místa najde a osídlí. Další kultury pak tento výběr následují a dál rozvíjí již vzniklá sídla, nebo si postaví nové (SÁDLO a kol., 2005).

DAVID a SOUKUP (2000) uvádí, že dnešní architektonická podoba a půdorysná struktura vesnických sídel je výslednicí vývoje ovlivňovaného geografickými, sociálně ekonomickými, kulturně historickými, administrativně právními a etnickými faktory. Na vývoj vesnických staveb působí i obecnější vlivy. Důležitou úlohu měly především přírodní podmínky, které do značné míry určují materiál k výstavbě obydlí. Mezi přírodní faktory ovlivňující rozmístění obyvatel patří: vzdálenost od mořského pobřeží, podnebí a dobré předpoklady pro územní rozvoj (CHALUPA a HÜBELOVÁ, 2010).

Mezi základní faktory ovlivňující dlouhodobý socioekonomický vývoj venkova patří především přírodní zdroje, počet obyvatel, investice, infrastruktura a ekonomická struktura.

6.2 Budoucí vývoj venkova v České republice

Posledních dvacet let vývoje České republiky přineslo mnoho různých změn a nových trendů, a proto jsou jakékoliv odhady velmi obtížné. Například při posledním odhadu demografického vývoje z přelomu tisíciletí prognóza uváděla, že venkovské obce budou v následujících 20 letech trvale ztrácet obyvatelstvo. V roce 2010 mělo na venkově žít 2,51 mil. obyvatel, realita v roce 2010 je však o čtvrt milionu osob vyšší. Aktuální vývoj venkova je ovlivňován především současnou ekonomickou, politickou a mezinárodní situací. S tím souvisí hlavně hospodářská krize, úročení úvěrů, vývoj cen hypoték apod., a to vše se následně odráží i ve venkovském prostoru (PĚLUCHA, 2012).

7. Charakteristika typických socioekonomických a demografických podmínek ve venkovském prostředí v minulosti a v současné době.

Socioekonomické a demografické podmínky se zabývají obyvatelstvem, především jeho složením a vývojem jednotlivých skupin, např. podle pohlaví, věku, dosaženého vzdělání, spokojenosti obyvatel, náboženství nebo spojeností s tradicemi. Mimo jiné zkoumají i dopravní obslužnost či nabídku pracovních příležitostí v jednotlivých obcích.

7.1 Život na vesnici od 18. století

Lidé žijící na venkově se rozdělovali na sedláky, rolníky, bezzemky – půdu si pronajímali od obce nebo od sedláků, nemajetné lidi (děvečky a čeledíni) - pracovali u sedláka výměnou za ubytování a stravu a poslední skupinou byla chudina.

Na základě školské reformy Marie Terezie (1774) musely děti od šesti let docházet do školy. Školní docházka trvala šest let a během této doby se naučily všechny základní znalosti a dovednosti. Většinu dětí skončilo dětství ve dvanácti letech spolu s povinnou školní docházkou. Jen málokterí žáci pak pokračovali na gymnázium, ostatní odešli do služby (ŠTRÁFELDOVÁ 2016). Tenkrát byl zahájen vývoj, který pokračoval zavedením již osmileté povinné školní docházky v roce 1869 (doba Rakouska-Uherska).

O životě na vesnici v době Rakouska-Uherska píše MATĚJKOVÁ (2007), která ve svém článku uvádí, že v této době tvořili vesničané spolu s chudinou největší ale i nejspodnější společenskou vrstvu. Lidé na venkově neměli moc peněz, a proto bydlela celá rodina v jednom domě dohromady s prarodiči. Domy, spolu s veškerým vybavením, se předávaly z generace na generaci.

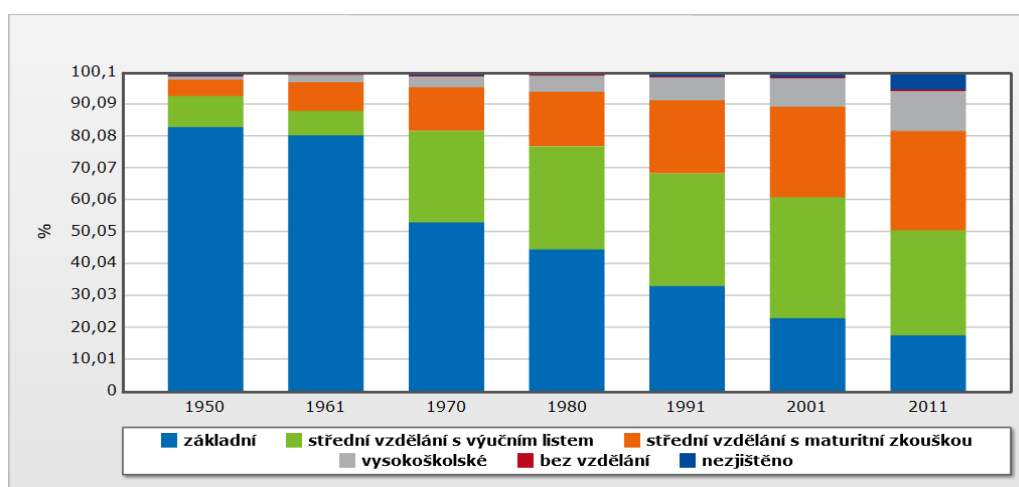
Nejdůležitější místností domu byla světnice, která byla zároveň i kuchyní. Ve světnici stála dřevěná lavice s velkým kuchyňským stolem a dřevěná truhla na oblečení a cennosti. Nechyběly zde ani obrázky světců spolu s křížkem, které měly pro venkovany velký význam. Lidé se modlili před jídlem i po jídle. Elektrina a kanalizace byla na venkov poprvé zavedena až v první polovině 20. století, do této doby byly na vesnicích velmi špatné hygienické podmínky.

Ještě v 19. století bylo běžné, že se v každé rodině narodilo více jak 6 dětí, a přitom se jen málo z nich dožilo dospělosti. NAVRÁTILOVÁ (2004) uvádí, že v této době

vznikly i statistiky s dětskou úmrtností, které dokazují, že minimálně jedna čtvrtina živě narozených dětí zemřela ještě před dosažením prvního roku života. Mezi hlavní důvody patřily zejména špatné hygienické poměry, nedostatečná porodní péče a špatné zdravotní ošetření novorozence. Děti, které se narodily zdravé, chodily již jako malé pomáhat se staršími sourozenci na pastvu a následně pomáhaly i rodičům v hospodářství. To ovšem neznamená, že by děti jen pracovaly. Venkovské děti trávily venku spoustu času a hrály si s ostatními ze sousedství. Oproti dnešní době byly mezi dětmi mnohem více rozšířeny říkadla, hádanky či rozpočítadla.

Důležitou součástí společenského života na venkově bylo dodržování tradic a zvyků, které mimo jiné vedly k soudržnosti venkova, např. 23. prosince se na vesnicích pořádala zabijačka, které se zúčastnili téměř všichni obyvatelé vesnice. Po zabijačce se lidé připravili na vánoční půst a večer si vychutnali štědrovečerní večeři. Mezi nejoblíbenější zvyklosti patřil také masopust, stavění máje a pálení ohňů v noci z posledního dubna na 1. května. (STRANOVSKÁ, 2008).

7.2 Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání

Zdroj dat: Sčítání lidu, domů a bytů

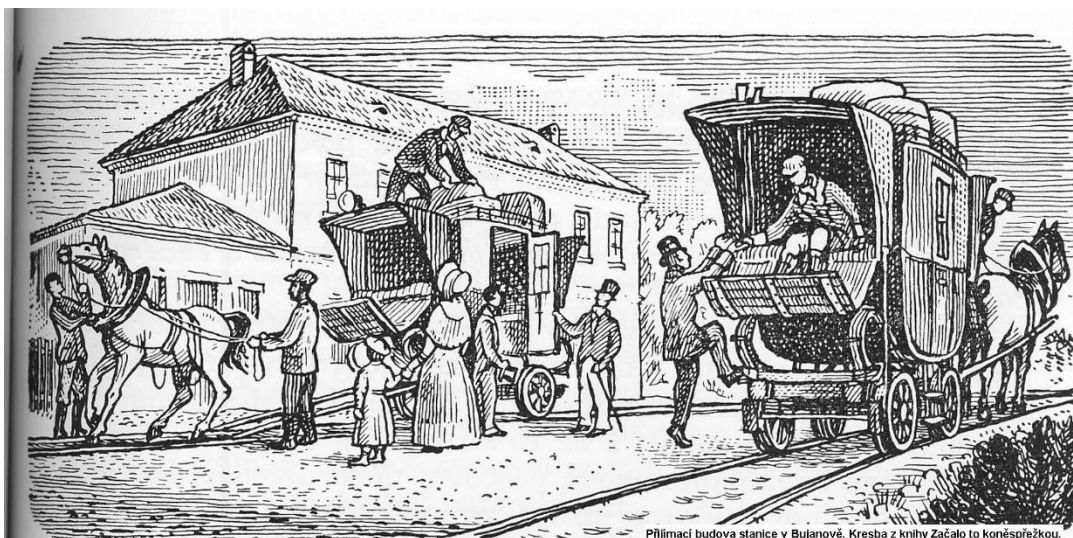
Obrázek 11 – Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání
(dostupné na www.czso.cz)

Z tohoto grafu lze vyčíst, že úroveň vzdělání za poslední léta značně stoupla. Jak bylo popsáno již v předchozí kapitole, tak většina lidí končila se vzděláním již po základní škole. V roce 1950 tak ukončuje více jak 80 % populace. S postupem času se toto procento snižuje a zároveň roste počet lidí se středoškolským vzděláním zakončeným maturitou. A v roce 2011 končí základním vzděláním jen necelých 20 % a přibližně 10 % obyvatel dosahuje vysokoškolského vzdělání a toto procento se i nadále zvyšuje

7.3 Vývoj dopravní obslužnosti

Dopravní obslužnost nejen na venkově patřila k často řešeným problémům v Čechách i v zahraničí. České země byly již od dávných časů propojeny hustou sítí obchodních cest – zemskými stezkami. Byly to úzké pěšiny spojující Čechy se zahraničními zeměmi, po kterých se lidé dopravovali pěšky. Postupem času se stezky rozšířily a pro převoz se začala využívat zvířata. Nejznámější stezkou je tzv. Zlatá stezka, spojující bavorské město Pacov s Prahou. Převážela se např. sůl, víno či kvalitní látky. Velký význam pro zahraniční obchod měla mimo jiné Linecká stezka (www.encyklopedie.ckrumlov.cz).

V 18. století byly vybudovány kvalitní silnice a začaly pravidelně jezdit vozy státní pošty. Postupem času se v českých zemích rozvinula i lodní přeprava, zejména pro svážení dřeva (např. Schwarzemberský kanál). Na začátku 19. století vznikla první koněspřežka, která byla předchůdcem parní železnice. Konešpěžka zajišťovala spojení solných skladů v Českých Budějovicích s rakouským Gmundenem a Lincem (www.kicvelesin.cz). V roce 1868 byla v českých zemích vybudována první železniční trať spojující České Budějovice a Plzeň. Poslední železniční trať byla postavena v roce 1911.

Obrázek 12– Konešpřežka
(dostupné na www.kicvelesin.cz)

7.4 Porovnání vybraných podmínek v minulosti se současností

Během minulých let se priority venkovských oblastí významně změnily. Některé současné podmínky venkova s těmi historickými jsou téměř nesrovnatelné, jak z hlediska demografického, tak i z hlediska socioekonomického. Především nejsou

problémy s hygienou a v zemědělství pracuje jen menší část populace. Současné české rodiny mají méně dětí, a i z pohledu zdravotnické péče je na tom venkov mnohem lépe. Zvyšování produkce přestalo být hlavním cílem zemědělství.

Dnes lidé začali vyhledávat jedinečné rysy venkovské krajiny a produkty, které odsud pocházely. Lidé se začali stěhovat na venkov jednoduše na základě své chuti, zájmu či svých snů (HAUKELAND,2010). Venkovský prostor přestává sloužit pouze pro zemědělskou produkci, sadařství a lesnictví, ale je považován za oblast ochrany životního prostředí, údržby krajiny, produkce kvalitních potravin, ale i turismu a rekreace.

Obyvatelé některých vesnic se silnými tradicemi a zvyky, kteří se hromadně účastní tradičního venkovského společenského života, jsou s mezilidskými vztahy v obci výrazně spojeni. Tisícileté tradice působí na lidi dnes stejně jako na generace minulé. Typickou vesnicí v České republice jsou např. Holašovice.

7.5 Podpora venkova

V dnešní době existuje mnoha způsobů, jak lze venkov podpořit. Například od roku 1991 funguje tzv. Program obnovy venkova. Tento program přistupuje k obnově venkova jako k procesu, který se vytváří a realizuje přímo na vesnici za velké podpory a účasti jejích obyvatel. Od roku 1995 se začíná v rámci tohoto programu vyhlašovat i soutěž o Vesnici roku. Od této doby se každoročně oceňují obce, které jsou nejen v pěkném stavu, upravené, rozkvetlé a čisté, ale především se v nich občanům dobře žije (ČECHOVÁ, 2010).

Po vstupu České republiky do Evropské unie jsou zemědělcům nabízeny různé evropské dotační programy (částečně kofinancované ze státního rozpočtu ČR) a ty jsou dále doplněny národními dotačními programy (plně hrazeny ze státního rozpočtu ČR). Evropské dotační programy spolu s národními doplňkovými platbami administruje a vyplácí Státní zemědělský intervenční fond (www.eagri.cz). Tyto dotace velmi ovlivňují vývoj a roli venkova, zemědělci si vyberou vhodný dotační program a snaží se vyhovět všem podmínkám, následně jsou za tuto činnost odměněny.

V současné době funguje tzv. **Program rozvoje venkova ČR pro období 2014-2020**, který schvaluje Evropská unie. Tento program charakterizuje jednotlivé problémy

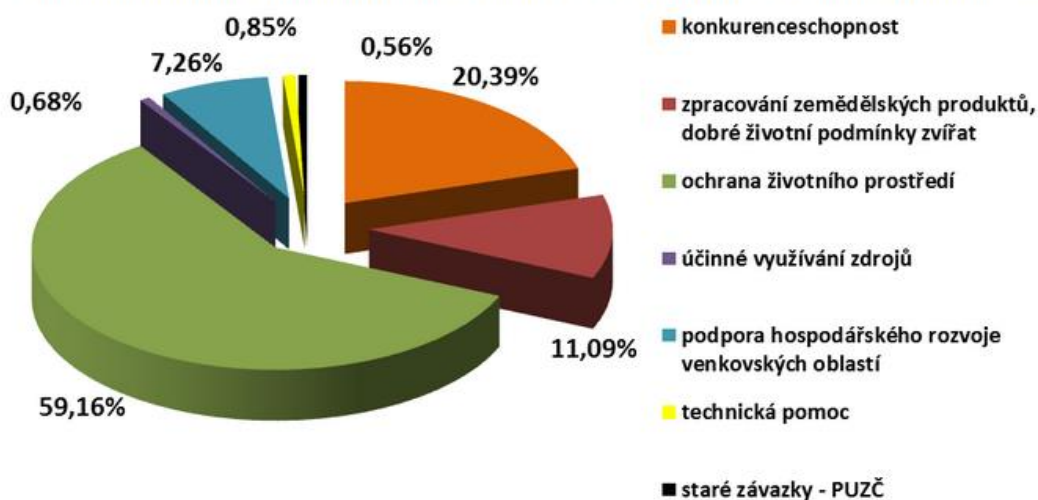
venkova a navrhuje k nim konkrétní opatření. Mezi řešené problémy patří podle SVOBODOVÉ a VĚŽNÍKA (2014):

- nízká vybavenost venkova a kvalita života na venkově;
- méně příznivá situace na trhu práce (zaměstnanost a nezaměstnanost, podnikatelská struktura venkova);
- zachování tradic a památek venkova (řeší i život v komunitě);
- fungování metody LEADER (souvisí např. se vzdělaností strukturou obyvatel, migrací mladých lidí, hrozbou chudoby či drobnou kriminalitou)

Mezi navrhovaná opatření patří mj. podpora zakládání podniků a jejich rozvoje, podpora cestovního ruchu, ochrana a rozvoj kulturního dědictví venkova nebo vzdělání a informace.

Metoda LEADER má přispívat k lepšímu zacílení podpory pro místní potřeby daného venkovského území a k rozvoji spolupráce občanů na místní úrovni.

Předpokládané alokace finančních prostředků (v % vyjádření) do jednotlivých oblastí:

Obrázek 13 - Rozdělení finančních prostředků do jednotlivých oblastí. (dostupné na www.szif.cz)

Podle předpokládané alokace finančních prostředků, půjde největší podpora na ochranu životního prostředí (59,16%) a druhá největší část z rozpočtu by měla jít na podpoření konkurenceschopnosti (20,39%) z celkového rozpočtu (www.szif.cz).

8. Občanská vybavenost venkovských sídel v historii a v současnosti.

8.1 Definice a rozdělení občanské vybavenosti

Jednou ze základních funkčních složek sídel je občanské vybavení, mezi další složky patří bydlení, výroba, doprava a technické vybavení. Občanská vybavenost popisuje standartní životní úroveň obyvatel v jednotlivých vesnicích. V důsledku rozmanité velikosti vesnic a jejich vazeb na město je občanská vybavenost závislá na počtu obyvatel konkrétní vesnice a na dojezdové vzdálenosti k nejbližšímu městu (SÝKORA, 1998). S růstem velikosti obce, roste i její vybavenost.

Faktory ovlivňující rozvoj občanského vybavení vycházejí z demografické, ekonomické a sociální skladby obyvatel. Důležitá je i geografická poloha sídel spolu s dopravou a vzdáleností od většího města. Kvalita a vyváženost sítě občanského vybavení, je zásadním faktorem udržitelného rozvoje území, protože působí jak na ekonomickou a sociální skladbu obyvatel, tak na životní prostředí sídel (ROZMANOVÁ a TOMÍŠEK, 2006).

Plochy občanského vybavení zahrnují především stavby a zařízení pro vzdělávání a výchovu, péči o rodinu, sociální a zdravotní služby, veřejnou správu, kulturu a ochranu obyvatelstva. Dále zahrnují pozemky staveb a zařízení pro obchodní prodej, tělovýchovu a sport, ubytování, stravování, vědu a výzkum, lázeňství a pozemky související s dopravní a technickou infrastrukturou a veřejným prostranstvím. Tyto plochy musí být vymezeny v přímé návaznosti na plochy dopravní infrastruktury a být z nich přístupné (Vyhláška č. 501/2006 Sb.).

Provozní a prostorová rozmanitost umožňuje rozdělení občanského vybavení z několika hledisek, například podle:

- náročnosti na pozemky,
- charakteru používání,
- časového vymezení provozu,
- polohy na území obce,
- druhu činnosti.

Občanské vybavení podle polohy v území obce, které je z pohledu územního plánování velmi významné, je brána v úvahu především závislost zařízení na bydlení, na demografické skladbě obyvatel a pro zařízení specifického charakteru na přírodních

podmínkách sídla (horská střediska, lázně apod.). I přes intenzivní rozvoj osobní dopravy, který značně ovlivňuje dostupnost zařízení, lze předpokládat, že např. zařízení pro děti budou vždy umístěny v blízkosti bytové zástavby. Občanské vybavení vytváří spoustu pracovních příležitosti jak pro lidi z vesnice, tak i pro ostatní, kteří do vesnice dojíždí (ROZMANOVÁ a TOMÍŠEK, 2006).

PĚLUCHA a kol., 2012 rozděluje vybavenost obcí do 5 kategorií:

- **základní občanské vybavení** – zařízení veřejné služby: mateřská a základní škola, pošta, policejní stanice, zdravotní středisko;
- **rekreační, kulturní a sportovní vybavenost** – sál pro taneční zábavy, kino, sportovní hřiště, tělocvična, veřejné koupaliště apod.;
- **technická infrastruktura** – veřejný vodovod, čistírna odpadních vod, splašková kanalizace, plynovod, telefonní stanice;
- **dopravní dostupnost** – např. zastávka autobusu či vlaku;
- **služby a obchod** – restaurace, kadeřnictví, smíšená prodejna apod.

Některé stavby jsou závislé na věkové struktuře obyvatelstva a na výhledové tendenci v budoucnu (např. mateřská a základní škola či domov důchodců). Přírodní koupaliště je závislé na existenci vhodného vodního toku nebo rybníku a stavby zajišťující služby a obchod jsou většinou závislé na soukromém podnikání občanů obce (SÝKORA, 1998).

8.2 Občanské vybavení v České republice před rokem 1989

V době před rokem 1989 je občanské vybavení členěno skoro stejně jako v současné době, a to z hlediska věkové struktury obyvatel, charakteru užívání, náročnosti na pozemky, náročnosti na investiční prostředky a provoz, druhu činnosti, charakteru časového vymezení provozu, závislosti na úhradě za poskytované služby.

Pro územní plánování je nejdůležitější členění podle druhů činnosti a charakteru umístění (ROZMANOVÁ a TOMÍŠEK, 2006).

Občanské vybavení se zde dělí na:

- **Základní** – obyvatelé ho využívají nejčastěji a je spojené především s bydlištěm, velký důraz je kladen na krátkou docházkovou vzdálenost. Do této kategorie patří například mateřská a základní škola či prodejna potravin.

- **Vyšší a nadměstské** – spojené s bydlištěm, koncentrací a hustotou obyvatel. Je účelově soustředěno pro dosažení optimálních investičních i provozně-ekonomických podmínek a patří sem například divadlo, zdravotní středisko, sportovní stadion nebo přírodní park.
- **Specifické** – jsou navrženy s ohledem na zvláštní přírodní podmínky např.: horská střediska nebo lázně.

Před rokem 1989 nebyla do systému občanského vybavení zařazena zařízení:

- pro vědu a výzkum (vyžadují atypické řešení a individuální přístup),
- ministerstva národní obrany a ministerstva vnitra (z důvodu utajení),
- zařízení církve
- mobilní zařízení (pojízdné prodejny a pojízdné zařízení služeb)
- zařízení provozovaná v dlouhodobém provizoriu (stánky).

8.3 Občanské vybavení v současnosti a trendy nejbližších let

Trendy vývoje jednotlivých druhů zařízení vycházejí z jejich charakteru ze sociální a demografické skladby obyvatel, ze zájmů uživatelů a ze současných a předpokládaných forem provozu jednotlivých zařízení.

Začátkem devadesátých let se otevírá možnost soukromého podnikání a začínají se odstraňovat nedostatky v občanském vybavení. Největší změny probíhají na sídlišti, kde se odstraňují provizorní objekty a budují se nové prodejny v prostorech bývalých kočárkáren či v garážích rodinných domků a podobně. Dále se začínají stavět velké supermarkety, hypermarkety a jiná nákupní střediska spolu s velkým parkovištěm.

Pro nejbližší budoucnost je plánování dáno sledováním potřeb a požadavků společnosti a zpracováním strategií, dlouhodobých záměrů, plánů a koncepcí rozvoje podle jednotlivých druhů a oborů těchto zařízení. V současnosti jsou pro jednotlivé obory zařízení občanského vybavení (nekomerčního charakteru, jejichž zřízení a provoz jsou zcela nebo částečně podporovány státem, nebo samosprávou na úrovni obce, kraje), připraven příslušnými ministerstvy materiály, uvádějící koncepci a záměry rozvoje pro dané období. (ROZMANOVÁ a TOMÍŠEK, 2006).

Na zvýšení konkurenceschopnosti zemědělských, lesnických a potravinářských podniků, posílení zaměstnanosti venkova při zachování trvalé udržitelnosti a zohlednění přírodních znevýhodnění venkovských oblastí, sociální začleňování a

potírání chudoby na venkově se zaměřuje Program rozvoje venkova – viz. kapitola 7.5.

9. Typizace vybraných vesnic

Pro následující část práce jsem si vybrala dvě vesnice, první leží v České republice a druhá se nachází v Rakousku. Obě vesnice jsou zapsané na seznamu světového dědictví UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Podle Národního památkového ústavu je jedním z nejdůležitějších dokumentů UNESCO *Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví* spojující princip ochrany kulturního dědictví s ochranou přírody. Jedná se o organizaci pro výchovu, vědu a kulturu a je součástí organizace Spojených národů (OSN) se sídlem v Paříži. Podle Úmluvy lze rozdělit hmotné kulturní dědictví na památky přírodního, kulturního a smíšeného charakteru. Mezi hlavní úkoly UNESCO patří usilování o udržení mezinárodního míru rozvíjením spolupráce v oblasti výchovy, přírodních a sociálních věd, kultury aj. Jednotlivé památky jsou na seznam zapsány na základě jejich jedinečnosti a celistvosti (<http://www.unesco-czech.cz/>).

9.1.1 Holašovice

Malá vesnice Holašovice je součástí obce Jankov a nachází se přibližně 15 km západně od Českých Budějovic. V současné době je tato vesnička nejlépe zachovaným příkladem jihočeské architektury z 2. poloviny 19. století ve stylu selského baroka. Z tohoto důvodu je také od roku 1998 zapsaná na seznamu památek UNESCO (DAVID a SOUKUP, 2000).

Obrázek 14 – Holašovice
(dostupné na www.tobohemia.com)

Historie vesnice

První zmínky o Holašovicích jsou z roku 1292, kdy vesnici od krále Václava II. dostal darem klášter cisterciáků (mnišský řád) ve Vyšším Brodě. Během dlouholeté historie zasáhlo Holašovice mnoho pohrom, například v letech 1520-1521 zasáhla zdejší obyvatele morová epidemie, kterou přežili jen dva lidé a ti vesnici opustili. Na okraji

vesnice je proto morový sloup, který tuto událost připomíná. Vrchnost se snažila o rychlé obnovení vesnice, a proto ji obsadili noví poddaní z rakouských a německých oblastí. Tak došlo k tomu, že zde převládají obyvatelé německé národnosti, kteří se postupem času promíchávají s Čechy. Dějiny vesnice značně ovlivňuje i 2. světová válka. Po Mnichovské dohodě v roce 1938 je připojena k Německu a musí z ní odejít tři české rodiny. Po roce 1945 nastává opačná situace a Holašovice se znovu vylidňují. Prázdné statky postupně obsazují Češi z okolních vesnic a už zde zůstávají. V 2. polovině 19. století zdejší statky získají nový vzhled, a právě ten Holašovice proslavuje po celém světě (TOUŠLOVÁ a kol., 2007).

Popis vesnice

Historické jádro obce tvoří náves obklopená selskými statky s bohatě nazdobenými barokními štíty. Náves má obdélníkový tvar s rozměry 210x70m a uprostřed se nachází kovárna spolu s kovářovo domem. Vedle kovárny je malý rybník, který dříve sloužil jako napajedlo pro hospodářská zvířata, které sem sedláci zaháněli na noc. Na většině usedlostí se hospodaří až do padesátých let 20. století. Poté zde ruch utichl, ale velká část zdejších statků slouží dodnes k trvalému bydlení. Holašovice si udržují i původní počet usedlostí, už 800 let tvoří náves 17 stavení (v 19. st. se pár usedlostí rozdělilo a v současné době je zde o šest stavení více) s pravidelně uspořádanými parcelami o délce 40 loktů, což odpovídá 25 metrům. Jednotlivé usedlosti jsou odděleny úzkou mezerou tzv. soudkem.

Hlavní charakteristikou Holašovického statku je trojstranné uspořádání. Při pohledu z návsi jsou vždy vidět jen dvě části statku což je hlavní obytná budova a vedle menší výměnek nebo sýpka, obě části jsou spojeny bránou do dvora. Obytný dům tvoří základ statku, na který plynule navazují chlévy a na protější straně stojí souběžně sýpky, které se následně přestavují na výměnky – obydlí pro rodiče hospodáře. V zadní části pak dvůr uzavírá příčně postavena stodola a za stodolou mají sedláci své pozemky – sady a zahrady. Jednotlivé pásy pozemků jsou odděleny kamennou zídkou (KOLDA, 1999).

Vnitřní uspořádání domu – selské konstrukce byly zděné, trojkomorově uspořádané. Hlavním centrem je chodba, kterou se vstupuje a dále lze pokračovat přímo do obývacího pokoje, komory anebo do černé kuchyně. Na krovy se nanášela hlína – tzv. lepenec, který měl zabránit případnému požáru. Později se začaly využívat tahové

komíny, nicméně v Hološovicích se lepenec objevuje ještě v 19. století, kdy je otevřený oheň minulostí. V této vesnici není kostel, proto byla v roce 1744 postavená alespoň kaple zasvěcená Janu Nepomuckému (TÁBORSKÝ, 2012).

Hološovické slavnosti

Každý rok se zde konají tradiční Selské slavnosti, při kterých náves i okolní stavení ožíví dvoudenní staročeská pouť. Jejím základem je dobový lidový jarmark s ukázkami tradičních řemesel prováděný původními technikami a výrobními postupy. Při slavnostech jsou řemeslníci oblečeni v lidových krojích (TOUŠLOVÁ a kol., 2007).

9.1.2 Hallstatt

Hallstatt (Halštat) je obec, ve které žije okolo 900 obyvatel a nachází se v Horním Rakousku v okrese Gmunden. Leží v těsné blízkosti pohoří Dachstein u Halštatského jezera v nadmořské výšce 511 m. n. m.. Celková rozloha je přibližně 60 km² a z toho je 35 % zalesněno. Hallstatt spolu s pohořím Dachstein a Solnou komorou je

*Obrázek 15- Hallstatt
(dostupné na www.rikavela.com)*

od roku 1997 zapsán na seznam UNESCO. Tento kraj v Severních vápencových Alpách je proslavený nejen svou přírodou, architekturou a dlouhou historií, ale i starodávnou tradicí těžby soli, která se následně stala zdrojem bohatství a blahobytu rakouských obyvatel (www.discover-unesco.com).

Popis

Halštat leží v úzkém pruhu podél pobřeží a tvoří ho malé náměstí a ulice jsou vyzdobeny velkým množstvím truhlíkových květin. Pro tuto oblast jsou typické tzv. halštatské domy, které jsou nahuštěné blízko sebe a zároveň jsou vysoké a úzké, proto se dobře hodí do strmého svahu. Některé stavby jsou částečně zapuštěny pomocí kůlů do jezera. V Halštatu je jeden Evangelický kostel ve středu města a kousek od jezera stojí farní katolický kostel Nanebevzetí Panny Marie z roku 1520. Kousek od katolického kostela je malý hřbitov spolu s Halštatskou kostnicí, která funguje zhruba od roku 1200 a je zde asi 1200 lebek. Některé jsou pomalované a seřazené podle

rodinné příslušnosti. Vzhledem k tomu, že je hřbitov malý, musely být jednotlivé hroby po 10-20 letech otevřeny, aby se uvolnilo místo pro další nebožtíky. Lebky předchozích nebožtíků jsou očištěny, vyběleny a následně pomalovány a uchovány v kostnici. Tato tradice zde funguje již od roku 1720.

Historie

První osídlení této oblasti dokládají archeologické výzkumy již v mladší době kamenné. Později sem pravděpodobně pronikají lovci a rybáři, kteří zde objevili skrytá ložiska soli. Zpočátku se těží jen povrchově, tzv. suchou cestou. Halštatský lid těžbu soli zdokonalil a již kolem roku 750 př. n. l. se sůl začala vyvážet do mnoha koutů světa. Později se Halštát stal hlavním střediskem průmyslu a obchodu

Obrázek 16 – Halštatská kostnice
(dostupné na www.cestopisy.net)

této doby. Kromě obchodu je doba halštatská typická pro rozvoj čtyřkolých vozů s koňským záprahem a výstavbou reprezentativních hradišť. Většího významu nabývá obec v r. 1284, kde zde vévoda Albrecht nechává postavit pevnost – Rudolfovu věž, na ochranu solných dolů. Dalším významným pokrokem je stavba potrubí pro solanku (roztok anorganické soli) v r. 1595, které bylo dlouhé 40 km a vedlo do Ebensee, kde byly velké zásoby dřeva, potřebného pro zahřívání solného roztoku. Toto potrubí je nejstarším na světě. Hallstatt je zasažen i několika přírodními katastrofami, jako jsou požáry či sesuvy půdy, které ovlivňují jeho dnešní podobu. Poničené budovy se znovu opravily v pozdně barokním stylu, který nahradil původně gotický ráz obce (www.cestopisy.net).

V roce 1846 je v těžce dostupném terénu při těžbě šterku náhodně objeveno pohřebiště. Znalci předpokládají, že je zde pohřbeno více jak 4000 lidí. Mimo prostých chudých hrobů jsou objevené i bohaté hroby vybavené honosnými předměty jako jsou jehlice, spony, pásky či náušnice a náhrdelníky, což poukazuje na vysoký blahobyt tehdejšího obyvatelstva. Archeologické výzkumy na pohřebišti probíhají dodnes. Keltská kultura, do jejíž doby se nalezené předměty datují, vzkvétala ve střední Evropě na začátku doby železné a dnes je podle tohoto bohatého naleziště označována jako

Halštatská kultura. Na konci 19. století byla v Halštatu postavena první silnice, vedoucí podél západního břehu jezera. Do této doby se dalo do obce dostat jen lodí nebo úzkou horskou stezkou. Po objevení dachsteinských jeskyní a vybudování přístupové lanovky došlo k výraznému vzrůstu návštěvnosti. Díky tomu byl zřízen dvojitý silniční tunel, vysekaný ve skále, který dodnes umožňuje dobrý přístup do obce, a přitom nenarušuje přírodní panorama (www.discover-unesco.com).

10. Závěr

Hlavním cílem této práce bylo seznámení s historickým vývojem venkova a pochopení jednotlivých faktorů, které tento vývoj ovlivnily. Venkov má za sebou spoustu změn, některé byly přínosné a jiné naopak devastující. Atraktivita venkovských obcí pro život a podnikání, pokud nejsou v okolí velkých měst, je nízká. Některé vesnice mají neupravená veřejná prostranství a zeleň, jiné obsahují budovy nebo stavby a plochy, které ztratily svůj účel.

V úvodu své práce popisují typy krajiny, historii osídlování venkovského území od pravěku až po moderní historii. Z historického hlediska je krajina označována jako území, jež se po určitou dobu svérázně vyvíjelo geopoliticky, hospodářsky a kulturně v závislosti na přírodních podmínkách, vyplývajících v podstatě ze zeměpisné polohy. Během historie venkova byla vytvořena naše sídelní síť, tvář našich vesnic a uspořádání naší krajiny.

V další části popisují typizaci venkovských oblastí v České republice a v zahraničí, jejich typy a rozdělení. Charakter sídel se v jednotlivých společnostech velmi liší. Sídla jsou statická, nezávislá, ale také transportní nebo urbanizační spojená s rozvojem dopravy.

V poslední části popisují faktory, které ovlivnily vývoj venkovského prostoru a občanskou vybavenost venkovských sídel v historii a v současnosti. To, jak se lidé do života na vesnici zapojovali bylo a je různé. Postmoderní trend osídlování venkova je často kritizován za to, že nově přichozí se soustředí pouze na sebe a na své zájmy, pro rekreaci, než aby přispívali k udržitelnosti místní společnosti.

Tradiční zemědělská výroba a s tím související společenský život na venkově vytvořily vysoký potenciál kulturního dědictví.

Budoucnost venkova může mít několik podob. Velmi zde záleží na regionálních a lokálních podmínkách. Ale i tak je budoucnost venkova závislá především na jeho obyvatelích, kteří se často stávají tzv. lídry či aktéry místního rozvoje a svým elánem a nadšením dokážou motivovat i ostatní.

11. Použité zdroje a literatura

1. ANDĚL, Jiří, Ivan BIČÍK a Tomáš HAVLÍČEK. *Makroregiony světa: regionální geografie pro gymnázia*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 9788086034782.
2. BÁRTA, František. *Krajina v České republice*. Editor Jan NĚMEC, editor František POJER. Praha: Pro Ministerstvo životního prostředí vydal Consult, 2007. ISBN 8090348238.
3. BENEŠOVSKÁ, Klára. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Praha: Paseka, 2009. ISBN 9788086890210.
4. BIČÍK, Ivan. *Hospodářský zeměpis: globální geografické aspekty světového hospodářství: učebnice pro obchodní akademie a jiné střední školy*. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2003. ISBN 8086034526.
5. BIČÍK, Ivan. *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost, 2010. Geographica. ISBN 9788090452138.
6. BORECKÝ, Daniel, Svatopluk NOVÁK a Petr CHALUPA. *Zeměpis: putování naší vlastí: Česká republika: učebnice, 2.díl*. Brno: Nová škola, 2009. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-149-
7. ČECHOVÁ, Lucie. *Soutěž Vesnice roku – historie, přítomnost a další vývoj*. Brno: Mendelova univerzita, 2010
8. DAVID, Petr a Vladimír SOUKUP. *555 památek lidové architektury České republiky*. Praha: Kartografie, 2000. ISBN 8070116749.
9. FROLEC, Václav a Josef VAŘEKA. *Encyklopedie lidová architektura*. Praha: Nakladatelství technické literatury, 1983,
10. HAASE, G., *Zur Ableitung und Kennzeichnung von Naturraumpotentialen*. Pettermanns Geographische Mitteilungen, 1978.
11. HAUKELAND, P. I. *Perspektivy krajinné ekonomie*. Společensko-kulturní revue, Sdružení pro vydávání revue. Prostor, Praha: 2010. ISSN 0862-7045.
12. HNILÍČKA, Pavel. *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Brno: ERA, 2005. ISBN 8073660288.
13. CHALUPA, Petr a Dana HÜBELOVÁ. *Zeměpis: [učebnice]*. Brno: Nová škola, 2010. Duhová řada. ISBN 9788072891191.
14. IVAN BIČÍK, Dana Řezníčková, TECHN. KRESBY ANNA LANDOVÁ a OBÁLKA A GRAF. ÚPRAVA MILOŠ JIRSA. *Člověk na Zemi: Zeměpis pro 1. rok studia na gymnáziu. 2., upravené vyd.* Praha: Fortuna, 1991. ISBN 8085298880.
15. JIŘÍ SÁDLO .. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2005. ISBN 9788086776026.
16. KOLDA, Vlastimil. *Holašovice: selské baroko*. Jankov: Obecní úřad, 1999. ISBN 8023840770.
17. LÁZNIČKA, Zdeněk. *Typy venkovského osídlení v Československu*. Práce brněnské základny ČSAV, sešit 3, spis 338, Brno 1956.
18. LIBROVÁ, Hana. *Terciární homeostáza jako sociální výtvar*. In: Rychnovská, M. Ekosystémové funkce nivních luk. Sborník prací Příroda, 4, pp 19-22. 1996.

19. LIPSKÝ, Zdeněk. *Sledování změn v kulturní krajině: učební text pro cvičení z předmětu Krajinná ekologie*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 1999. ISBN 8021306432.
20. LÖW, Jiří a Igor MÍCHAL. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. ISBN 8086386279.
21. LOŽEK, Vojen. *Okno do minulosti – klíč k problémům současnosti: ochránářské otázky ve světle vývoje přírody*. Ochrana přírody 54 (seriál). 1999.
22. MAJEROVÁ, Věra. *Sociologie venkova a zemědělství*. Vyd. 4., přeprac. Praha: Credit, 2000. ISBN 8021306513.
23. MANNSFELD, K., *Zur Kennzeichnung von Gebietseinheiten nach Ihren Potentialeigenschaften*. Pettermanns Geographische Mitteilungen, 1978.
24. MARTÍNEK, Miroslav a Jaroslav KOZEL. *Architektura a plánování venkova*. Brno: Nakladatelství VUT, 1993.
25. NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vyšehrad: 2004.
26. *Novohradské hory a novohradské podhůří: příroda – historie – život*. Praha: Baset, 2006. ISBN 807340091x.
27. OLAH, B., BOLTÍŽIAR, M., PETROVIČ, F., GALLAY, I. *Vývoj využitia krajiny slovenských biosférických rezervací UNESCO*. Technická univerzita, Zvolen, 140 s. 2006.
28. PĚLUCHA, Martin a kol. *Venkov na prahu 21. století*. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-87197-49-3.
29. SÁDLO, Jiří. *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí*. Praha: Malá Skála, 2005. ISBN 80-86776-02-6.
30. SKLENIČKA, Petr. *Základy krajinného plánování*. Říčany: Naděžda Skleničková, 2002. ISBN 8090320600.
31. SVOBODOVÁ, Hana a Antonín VĚŽNÍK. *Úvod do geografie venkova*. Fakulta informatiky Masarykovy univerzity, Brno: 2014.
32. SÝKORA, Jaroslav. *Venkovský prostor*. Praha: České vysoké učení technické, 1998. ISBN 8001018105.
33. ŠKABRADA, Jiří. *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha: Argo, 1999. ISBN 8072030825.
34. ŠMILAUER, Vladimír. *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Praha: Academia, 2015. Lingvistika (Academia). ISBN 9788020023926.
35. TÁBORSKÝ, Miroslav. *Národní klenoty: Holašovice – odkaz středověku*. (video) 2012.
36. TOMSA, M., *Proměny českého venkova*. Díl 1. Produktivní zemědělství. Pro Ministerstvo zemědělství: Strix Television, 2009. (seriál)
37. TOUŠLOVÁ, Iveta, Marek PODHORSKÝ a Josef MARŠÁL. *Toulavá kamera*. Praha: Freytag & Berndt, 2005-. ISBN 9788073162870.
38. TUREK, Rudolf. *Čechy v raném středověku*. Vyšehrad Praha, 1982.
39. VONDRUŠKOVÁ, Alena a Vlastimil VONDRUŠKA. *Město*. Praha: Vyšehrad, 2013. Průvodce českou historií. ISBN 9788074293467.

40. VONDRUŠKOVÁ, Alena a Vlastimil VONDRUŠKA. *Vesnice*. Praha: Vyšehrad, 2014. Průvodce českou historií. ISBN 9788074293627.
41. Vyhláška č. 501/2006 Sb. Vyhláška o obecných požadavcích na využívání území
42. ZAVŘEL, Petr. *Současný stav znalostí o pravěku území města České Budějovice*. Jihočeský sborník historický, LXII:3-28. 1993.

Internetové zdroje

43. BOEL Fischer Mariann. Role of rural areas in tomorrow's Europe. EU Committee of the Regions, Brussels: 2007. [on-line], [cit. 17. 04. 2017], *Dostupné na: www.europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-07-214_en.pdf*
44. České dědictví UNESCO. [on-line], [cit. 11. 04. 2017], *Dostupné na: <http://www.unesco-czech.cz/>*
45. Evropské dotační programy. [on-line], [cit. 16. 04. 2017], *Dostupné na: www.eagri.cz*
46. Fenomenální koněspřežní železnice. [on-line], [cit. 15. 04. 2017], *Dostupné na: <http://www.kicvelesin.cz/fenomenalni-konesprezni-zeleznice/>*
47. Hallstatt – solné doly, kostnice a jezero. [on-line], [cit. 17. 03. 2017], *Dostupné na: <http://www.cestopisy.net/175-hallstatt-solne-doly-jezero-a-unikatni-kostnice.php>*
48. Historie dopravy. [on-line], [cit. 16. 04. 2017], *Dostupné na: http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/region_histor_doprav.xml*
49. KALECKÝ, Lukáš. Středisková soustava osídlení – moderní utopie, nebo tradiční nástroj uspořádání prostoru? [on-line], [cit. 10. 03. 2017], 2012. *Dostupné na: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6544450>*
50. Kulturní krajina Hallstatt – Dachstein / Salzkammergut. [on-line], [cit. 7. 02. 2017], *Dostupné na: <http://www.discover-unesco.com/clanky.php?id=39>*
51. MATĚJKOVÁ, Monika. Bydlení v době Rakouska-Uherska. 2007. [on-line], [cit. 12. 04. 2017], *Dostupné na: <http://dumfinanci.cz/clanky/98-bydleni-v-dobe-rakouska-uherska/>*
52. ROZMANOVÁ, Naděžda a Pavel TOMÍŠEK. Principy a pravidla územního plánování, Kapitola C – Funkční složky: Občanské vybavení. [on-line], [cit. 20. 03. 2017], *Dostupné na: <http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/internetove-prezentace/principy-a-pravidla-uzemniho-planovani/kapitolaC/C4-2012.pdf>*
53. STRANOVSKÁ, Tamara. Vánoce dříve a dnes. 2008. [on-line], [cit. 8. 04. 2017], *Dostupné na: <http://www.dama.cz/abc-zahrady-a-bydleni/vanoce-drive-a-dnes-9780>*
54. Státní zemědělský investiční fond. [on-line], [cit. 16. 04. 2017], *Dostupné na: www.szif.cz*
55. ŠTRÁFELDOVÁ, Milena. Děti v minulosti mívaly tvrdý život, 2016. [on-line], [cit. 21. 03. 2017], *Dostupné na: http://www.rozhlas.cz/plus/historie/_zprava/deti-v-minulosti-mivaly-tvrdy-zivot-1597523*

Seznam obrázků

Obrázek 1 – Rekonstrukce neolitického osídlení

LÖW, Jiří a Igor MÍCHAL. *Krajinný ráz*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2003. ISBN 8086386279.

Obrázek 2 - Hrazený dvorec z doby železné

BÁRTA, František. *Krajina v České republice*. Editor Jan NĚMEC, editor František POJER. Praha: Pro Ministerstvo životního prostředí vydal Consult, 2007. ISBN 8090348238.

Obrázek 3 - slovanská osada ze 6. století

<http://milasko.blog.cz/1006/pocatky-slovanu-1-protoslovanske-kultury-v-dobe-bronzove>

Obrázek 4 - Ruchadlo

<https://vlast.cz/ruchadlo/>

Obrázek 5 - Změny využití ploch v Česku v letech 1845–1948

BIČÍK, Ivan. *Vývoj využití ploch v Česku*. Praha: Česká geografická společnost, 2010. Geographica. ISBN 9788090452138.

Obrázek 6 - Statická středisková soustava

<http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6544450>

Obrázek 7 - silniční vesnice

MARTÍNEK, Miroslav a Jaroslav KOZEL. *Architektura a plánování venkova*. Brno: Nakladatelství VUT, 1993.

Obrázek 8 - vesnice hromadná

MARTÍNEK, Miroslav a Jaroslav KOZEL. *Architektura a plánování venkova*. Brno: Nakladatelství VUT, 1993.

Obrázek 9 - vesnice řadová

MARTÍNEK, Miroslav a Jaroslav KOZEL. *Architektura a plánování venkova*. Brno: Nakladatelství VUT, 1993.

Obrázek 10 - vesnice dvorcová

MARTÍNEK, Miroslav a Jaroslav KOZEL. *Architektura a plánování venkova*. Brno: Nakladatelství VUT, 1993.

Obrázek 11 - Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání

https://www.czso.cz/csu/czso/souhrnna_data_o_ceske_republice

Obrázek 12 - Koněspřežka

<http://www.kicvelesin.cz/fenomenalni-konesprezni-zeleznice/>

Obrázek 13 - Rozdělení finančních prostředků do jednotlivých oblastí.

<https://www.szif.cz/cs/prv2014>

Obrázek 14 - Holašovice

<https://www.tobohemia.com/holasovice/>

Obrázek 15 - Hallstatt

<http://rikavela.com/wp-content/uploads/2015/09/hal%C5%A1tat.jpg>

Obrázek 16 - Halštatská kostnice

<http://www.cestopisy.net/175-hallstatt-solne-doly-jezero-a-unikatni-kostnice.php>